

**CREATOR OF THE TURKISH ECONOMY CRISIS, ECONOMIC
GROWTH INFLATION AND THE FINANCIAL SYSTEMS
PROBLEMS**

Dr. Hüseyin TEZER

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

huseyin.tezer@bilecik.edu.tr

Abstract

Economic growth is at the top of the most important targets in terms of developing countries. It is expected that economic growth rates will be close to the level of potential economic growth in order to increase the prosperity of a developing country, raise living standards and rise to the level of advanced economies. Turkey's economy in 2000 of the development plans implemented since the beginning of the macro Although economic growth has been the focus and reach a rate of over often approached to or some of the time these goals by economic growth rate increases were seen to increase in the macroeconomic fragility. In this study, Turkey's economy at the macro-economic growth of adventure carried out after the 2000-2001 crisis, causing macroeconomic vulnerabilities, interest rate, exchange rate, inflation, current account deficit and payments will be on the causes of that intertwined their balance of payments problems. Because macro-currency interest in Turkey's economy with the trend of economic growth, inflation, current account deficit and payments are considered to be a parallel problem in the balance.

Keywords: *Macroeconomics, Inflation, Economic Policy, Economic Growth, Current Account Balance,*

**TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KRİZ YARATAN, EKONOMİK
BÜYÜME, CARİ AÇIK ENFLASYON VE FİNANSAL SİSTEM
SORUNLARI**

Özet

Ekonomik büyüme olgusu, gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli hedeflerin başında yer almaktadır. Gelişmekte olan bir ülkenin refahının artması, yaşam standartlarının yükselmesi ve gelişmiş ekonomiler seviyesine yükselebilmesi için ekonomik büyüme oranlarının, potansiyel ekonomik büyüme seviyesine yakın bir seyirde devam etmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde 2000'lerin başından beri uygulanan kalkınma planlarında, makro ekonomik büyümeye odaklanılmış ve bu hedeflere genelde yaklaşılmasına veya bazı zaman hedeflerin üzerinde bir orana ulaşılmasına rağmen, ekonomik büyüme hızı arttıkça makroekonomik kırılganlıkların da arttığı görülmüştür. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin 2000-2001 krizinden sonra gerçekleştirdiği makro ekonomik büyüme serüveninde, dış ticaret açığına dayalı cari işlemler dengesindeki açıklar, işsizlik,

dış borç stoku, enflasyon, faiz- döviz kuru ilişkisi ve ödemeler dengesi sorunlarının iç içe olmasının nedenleri üzerine olacaktır. Çünkü Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümeyle birlikte dış ticaret açığı ve buna bağlı ortaya çıkan cari işlemler açığı, dış borç stoku yükselişi, işsizlik seviyesi ve buna bağlı gelişen ödemeler dengesi sorunları ve sonuç olarak finansal piyasalarda istikrarsızlık yaratan enflasyon gelişmeleri, faiz-döviz kuru, üzerindeki volatilité yüksekliği büyümenin meydana getirdiği sonuçlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Makroekonomi, Enflasyon, İktisat Politikası, Ekonomik Büyüme, Cari İşlemler Dengesi,*

1. Giriş

Türkiye ekonomisi 2000-2001 krizinden bugüne kadar geçen süreçte geçirdiği evreler açısından farklı değişim dönemleri yaşamıştır. Kriz sonrasında gerçekleştirilen finansal yapı üzerindeki yenilikler ve IMF kontrolünde yürütölen mali yapı üzerindeki düzenlemeler, dışarıdan içeriye yönelik artan sermaye akımlarının da etkisiyle, kalkınma planlarındaki büyüme hedeflerine yaklaşılmış, hatta bazı yıllar bu hedeflerin üzerinde büyüme oranları görölmüşür. Türkiye ekonomisinde hedeflenen makroekonomik büyüme oranlarına ulaşılmasıyla beraber, 2000’li yılların sonuna kadar yüksek enflasyon seviyesi düşürölmüş ve piyasalarda finansal bir genişleme sağlanmıştır. Ancak sürdürölen yüksek büyüme oranları ve uzun yıllar çift haneli yüksek enflasyondan tek haneli enflasyon seviyesine gelmesine rağmen, ekonominin diğer kesimlerinde istenilen hedeflere varılamadığı görölmektedir. Ekonomideki ulaşılan büyüme oranlarına rağmen istihdamda istenilen seviyelere ulaşılamamış, büyüme seviyesi yükseldikçe paralel bir şekilde artan dış ticaret açığına bağlı cari işlemler dengesindeki açık, kamu borçlanma seviyesi azalırken özel sektör ve hane halkı üzerindeki borç yükünün sürekli artan bir ekonomi haline dönüşmüştür. Ekonomik büyüme sonucu kişi başına düşen milli gelirden yükselme görölmesine rağmen hane halkı ve özel sektör üzerindeki borç yükünün artması ekonominin kırılganlık sebeplerinden biri haline gelmiştir. Yani kısaca ekonomi büyödükçe özel sektör ve hane halkı üzerindeki borç yükü de artmaya devam etmiştir. Bu da akla řu soruyu getirmektedir. Ekonomi borçla mı büyömektedir? Ya da bir başka deyişle büyüme oranlarına rağmen işsizliğin azalmaması, cari açığın, ekonomik büyümeyle paralel bir şekilde artması, özel sektör ve hane halkı üzerindeki borç yükünün yükselmesi, enflasyon seviyesinin tek haneli seviyelere inmesine rağmen istenilen seviyeye düşürölemeyip yapışkan enflasyon haline gelmesi, faiz ve döviz kuru üzerindeki oynaklıkların sık sık yaşanması, aynı nedenlerle mi gerçekleşmektedir? Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri neden istikrarsızlık yaratmaktadır? Günümüzde gelişmiş ölkelerin büyük çoğunluğunda, 20. Yüzyılın son çeyreğine kadar iktisadi büyümenin arkasında yatan temel faktör, üretim faktörü birikimi ve sanayileşmedir. Fakat faktör birimi, sanayileşmesi belli bir olgunluğa erişen iktisadi gelişmenin ileri evrelerindeki ekonomilerin büyömelerini devam ettirebilmeleri için yeterli olmayabilir. Bu evreden sonra büyümenin temel belirleyicisi hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ekonomilerde teknolojik gelişim gerekmektedir

(İzmen vd. 2015:57). Türkiye ekonomisinde de son yıllarda görülen ekonomi büyüdükçe artan dış borç yükü düşmeyen işsizlik oranları, yapışkan enflasyonun indirilememesi, volatilitesi yüksek döviz kuru ve faiz üzerindeki baskılar, merkez bankasının para politikası ve faiz oranları üzerindeki hedeflerin şaşmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Türkiye ekonomisinin büyümesi olumsuzluklar yaratan kırılganlık yapı da oluşturmaktadır. Bu çalışma; Türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinin ekonomik kırılganlıkları nasıl artırdığı üzerine olacaktır.

2. Ekonomik Büyümenin Tanımı ve Neoklasik Büyüme ve Solow Modeli

Ekonomik büyüme denince kısaca toplam mal ve hizmet miktarındaki artış olarak ifade edilebilir. Yani ekonomik büyüme daha fazla mal ve hizmet üretildiğinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme ya reel ekonomik büyüme ya da kişi başına düşen reel ekonomik büyüme olarak iki şekilde tanımlanır. Reel ekonomik büyüme ekonominin reel gayri safi milli hasılasında (GSMH) veya reel milli gelirinde bir dönemden, bir sonraki döneme artışını ifade etmektedir. Reel GSMH’da ki değişimler yüzde olarak ifade edilirse, yüzde olarak büyüme oranı elde edilir. Büyüme oranının bulmak için iki dönem arasındaki reel GSMH’da ki değişimler baz dönemdeki reel GSMH’ya oranlanır. Reel GSMH’deki bir artış ekonominin büyüdüğü, bunun aksi olduğunda ise durağanlaştığı ve negatif olduğunda ekonomi küçüldüğü anlamına gelmektedir (Parasız, 2015:443).

20. yüzyılın ikinci yarısında yani 1950’lerden itibaren ekonomik büyüme teorileri üzerinde çalışmalar ve tartışmalar artmıştır. 20. Yüzyılın son çeyreğinde ve 21. Yüzyılın ilk yıllarında etkinliği süren neoklasik büyüme teorisi tüm dünya ülkelerinin ekonomik anlayışında değişim yaratmıştır. Özellikle neoklasik çizgide bir iktisatçı olan Solow’un¹ 1956 yılında yayınladığı “A Contribution to the Theory of Economic Growth” adlı çalışması son dönem iktisadi büyüme teorilerine yön veren bir çalışma olmuştur.

Solow modeli, piyasa ekonomisinin üretim ve bölüşüm süreçlerinin formülasyonunda neoklasik yaklaşımı kullanır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ekonomistlerin neoklasik devrim olarak adlandırılan “marjinalist” yaklaşımı içermektedir. Temel amacı uzun dönemde büyümeyi belirleyen şeyin teknolojik gelişmelere olduğu şeklindedir (Yeldan, 2010:111).

Solow’un neoklasik büyüme modeli üretim fonksiyonunda üretim faktörlerinin azalan marjinal verimi ve ölçeğe göre sabit getiri kuralları altında büyümenin üretim faktörlerinin miktarına ve kalitesine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Modele göre sermaye stokundaki artış, üretim miktarına,

¹. A Contribution to the Theory of Economic Growth, Author(s): Robert M. Solow
Source: The Quarterly Journal of Economics, Vol. 70, No. 1 (Feb., 1956), pp. 65-94. Published by: The MIT Press. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1884513>. <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>.

sermaye emek oranı arttıkça daha az yansıyacaktır. Yani sermaye miktarındaki artışın ekonomik büyümeye etkisi giderek sıfıra doğru azalacaktır. Bu gidişi önleyecek iki etki uzun dönemde emek girdisinin artırılması veya teknolojiye bağlı olarak değişimle olacaktır. Solow, uzun dönemde büyümeyi bu iki dışsal gelişmeye yani nüfus artışı ve teknolojik gelişmeye bağlamıştır (Ertuğrul, 2014:813).

Neoklasik görüşte her ülkenin birbirinden çok farklı iki büyüme deneyiminden birini yaşamaktadır. Geçici bir fiziksel sermaye birikimi deneyimi ve durağan hal altındaki üretim deneyimi. Bunlardan ilki büyümenin ilk aşamalarında ekonomik genişlemenin, sermaye birikiminin, emek gücünün büyümesinden daha hızlı büyümesiyle mümkün olabileceği olgusuna dayanmaktadır. Yani işçi başına düşen sermaye miktarı artınca, işçi başına düşen verimlilikte artar ve bu artış sonucu hasıla da artar. İşçi başına sermayeyi artırmaya dayalı büyüme şekli sürdürülebilir değildir. Çünkü sermaye birikiminin getirisinin azalması ve sonuçta kar oranının kabul edilebilir minimum eşik altına düşmesidir (Yeldan, 2010:112). Durağan hal altındaki üretim deneyiminde ise; net sermayenin daha fazla genişlemesini sağlayan bir şey kalmadığında durağan hal iyice görünür hale gelir ve ekonominin yapabileceği tek şey kendisini yeniden ve yeniden üretmek olur (Yeldan, 2010:112).

Solow, oluşturduğu büyüme modelindeki denklemi basit bir modelleme ile sadece sermaye ve emek üzerindeki etkinliği değerlendiren bir çalışmadır. Solow biri üretim fonksiyonu, diğeri de sermaye birikim eşitliği olan iki denklem çerçevesinde oluşturulmuştur. Modeli basitleştirmek için bu girdileri sermaye (K) ve iş gücünü (L) biçiminde iki gurupta toplamıştır (Jones, 2007:20).

$$Y = F(K, L) = K^{\alpha} L^{1-\alpha} \quad (1)$$

Büyüme ve gelişme iktisadında teknoloji kavramının özel bir anlamı vardır. Teknoloji, üretim sürecinde, girdilerin çıktıya dönüşme yöntemidir. Örneğin yukarıda da verildiği gibi, $Y = F(K, L)$ şeklinde genel bir üretim fonksiyonu varsa üretim teknolojisi $F(\cdot)$ fonksiyonu verilmekte ve bu fonksiyon, girdilerin nasıl çıktıya dönüştüğünü göstermektedir (Jones, 2007:73).

Teknolojinin dahil edildiği üretim fonksiyonu ise

$$Y = K^{\alpha} (AL)^{1-\alpha} \quad \text{şeklinde gösterilmektedir.} \quad (2)$$

Neoklasik büyüme modelinin varsayımları şöyle sıralanabilir. İlk olarak büyüme süreci verili üretim fonksiyonuna bağlıdır. İkinci önemli unsur ise; üretim fonksiyonun tüm ülkeler sahip olabilirler, ya da teknoloji yoksul veya zengin tüm ülkelerin ulaşabildiği bir şeydir. Üçüncü temel varsayım ise; ülkeler arasındaki kullanılabilir sermaye stoku ve tasarruf oranlarındaki farklılıklardır. Son olarak; üretimi belirleyen şey, üretim fonksiyonunun cebirsel yapısı ile tanımlanan teknolojiden başka bir şey olmadığı için, faktör fiyatlarının gelişimini ve sonuçta ulusal üretimin, üretim faktörlerinin sahipleri arasında nasıl bölüştüğünü teknoloji belirlemektedir (Yeldan, 2010:97).

Paul ROMER ve Robert LUCAS; Robert SOLOW'un temel varsayımını yani teknolojik değişimleri dışsal olarak kabul etmek ve bütün ülkelerin teknolojiye serbestçe ulaşabilme imkanlarının bulunması varsayımını kaldırarak teknolojik değişiklikleri büyüme modellerinde içselleştirmişlerdir. Bu şekildeki bir başlangıçtan sonra içsel büyüme teorileri ve konuyla ilgili deneysel çalışmalar literatürde ağırlıklı hale gelmiştir (Ertuğrul, 2014:813).

Romer; 1986 yılında yayınladığı makalesinde büyümenin kaynağını bilgi birikim, dolayısıyla şirketlerin dışında gelişen ölçek ekonomilerine bağlamıştır. Yukarıda verilen Solow modelinde azalan getiri nedeniyle sınırlanan büyüme ve kişi başına çıktı seviyesinin tek kaynağı teknolojik gelişme olarak gösterilmektedir. Çünkü bilgi birikimin yarattığı dışsallık sayesinde azalan getirinin oluştuğu sınırlama bilgi birikimi sayesinde kırılmaktadır (Aktaran İnal, 2013:95-96).

Romer'e (1986) göre modern büyüme teorisi üç temel üzerinde oturtulmuştur.

- Solow'un söylediği gibi, iktisadi büyümenin ana kaynağı teknolojik gelişmelerdir.
- Ancak teknolojik gelişme kişilerin ve şirketlerin piyasa tarafından oluşturulan teşviklere cevap vermesi ile olur. Bu yanılla model dışsal değil içseldir.
- Üçüncü ve en önemli olarak da tasarımlar üretimdeki diğer girdilerden bir farklılık gösterirler. Bir kere oluşturuldular mı tekrar tekrar kullanılmalarını engelleyecek bir şey yoktur. Sermaye ve iş gücü gibi diğer girdiler ise kullanıldıklarında üretimden çekilirler ve yeniden üretilmelidirler. Çünkü sermaye stoku kullanıldığı sürece bir aşınmaya neden olur. İş gücü de her gün yeniden üretilmelidir (Aktaran İnal, 2013:96).

3. Küreselleşen Dünyada Neoliberal Politikalar ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları

Türkiye ekonomisi, ekonomik büyüme serüveninde 1980'lerden itibaren tüm dünyada yaygınlaşan neoklasik büyüme teorilerine dayalı bir ekonomik sistemde evrilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda etkinliği artan bu yeni dünya sistemi, Türkiye ekonomisinde köklü değişimler yaratmış ve yeni ekonomik sistemin sonuçları olarak ekonomide sıklıkla tekrarlanan kırılmalıklar görülmüştür. IMF gözetiminde yönlendirilen neoklasik temelli yeni dünya ekonomik sistemi üç temel üzerinde oluşturulmuştur. Bunlardan ilki ekonomide devletin fonksiyonunun azaltılması veya asli unsurlarının dışındaki alanlardan çekilmesidir. Bunun devamında ise tabii ki özelleştirmelerin gerçekleştirilmesiyle hem kamu gelirlerinin artırılması, hem de kamu iktisadi teşekküllerinin bütçe üzerinde yarattığı açıkların azaltılması hedeflenmiştir. Bu aynı zamanda kamu mali bütçe disiplininin saplanması için de önemli bir unsur olarak hedeflenmiştir. Özelleştirmeler yeni dünya ekonomik sisteminin ikinci ayağı olan finansal serbestleşme yani sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması prensibinin de zeminini hazırlamıştır. Böylece bu yıllara kadar devletlerin idare ettiği veya uluslararası sermaye

kontrolleri çerçevesinde yürütülen sermaye hareketleri serbestleştirilerek özelleştirmeler sayesinde devasa kuruluşların gelişmiş kapitalist dünyanın finansal hakimiyetine kapı açılmıştır. Böylece kapitalist dünyanın finansal sermayesi özelleştirmeler yoluyla gelişmekte olan ülkelere doğru akmıştır. Üçüncü önemli ayağı ise mal hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması veya sınırlandırılması prensibidir. Dünya ticaretinde tüketim ve yatırım mallarının ticaretinin artması için getirilen serbestleştirme, son yıllarda gelişen teknolojinin de etkisiyle dünya ticaretinde büyümeye neden olmuştur.

IMF'nin de teşvikiyle özellikle gelişmekte olan ekonomilere önerilen “ihracata dayalı ekonomik büyüme” prensibi kabul ettirilmiştir. Türkiye’de 1980’lerden sonra ekonomide büyüme hedeflerinin temelinde bu prensiple yapısal reformlara yönelmiştir. 1980’lere kadar ekonomik büyüme temelini “ithal ikameci sanayileşme” prensibiyle uygulanan ekonomik düşünce artık yerini ihracata dayalı sanayileşme prensibine bırakmıştır. Bunu da resmi devlet ideolojisi şeklinde tüm kalkınma planlarında hedef olarak belirlemiştir.

Ekonomide uygulanan temel değişimler, yani; devletin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması ve özelleştirmeler, mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, özellikle gelişmekte olan ekonomiler üzerinde olumlu ve olumsuz yönleriyle tarihsel bir değişim yaratmıştır. Ancak bu neoliberal iktisadi değişim, özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde yarattığı ekonomik krizler nedeniyle iktisat dünyasında eleştirilmektedir. Özellikle Latin Amerika krizleri, Asya Krizleri ve Türkiye ekonomisinde görülen krizler bu eleştirilerde temel dayanak oluşturmuştur.

1990’lı yıllar Ortodoks iktisatçıların kendilerinden emin bir şekilde büyümenin yalnızca “doğru fiyatları ve doğru ulusal politikaları uygulama sorunu olarak öne çıkardığı propagandalarına tanık olmuştur. Washington Mutabakatı olarak tanımlanan bu tavırla, büyüme politikası bir dizi standart uygulamaya indirgenmiştir. Bunlar: “ticareti serbestleştir; bütçe açığını yok et ve devlet harcamalarını azalt; mali piyasaları serbestleştir ve kaynakların dağılımında ve özel girişimin ve piyasaların rolünü güçlendir” şeklindedir (Yeldan, 2010:4).

Rodrik (2011) ise; “Akıllı Küreselleşme” isimli kitabında bu konudaki görüşleri şöyle ifade etmektedir; Sermaye hareketleri, küresel tasarrufları en verimli kullanım alanlarına yönlendirerek yatırım, ekonomik büyüme ve refahı artıracaktı. Tabi ki hükümetlerin “düzgün bir biçimde” ilerlemesi gerekecekti; ulusal ve uluslararası düzeydeki politikaların her şeyin planlandığı gibi gitmesini temin etmesi gerekecekti (Rodrik, 2011:80).

1980’lerin sonlarından itibaren IMF sermaye piyasalarının serbestleştirilmesinden yana bir tutum sergiledi. Bretton-Woods rejiminin dağılmasından sonra gelişmiş ülkelerin de yaptığı gibi pek

çok geliştirmekte olan ülke sınır ötesi borçlanma işlemleri üzerinde kurduğu kontrolleri kaldırmaya başlamıştı (Rodrik, 2011: 80).

1990'larla birlikte daha açık piyasa ekonomilerine geçişi sağlayan, azalan devlet harcamaları, ticaret üzerindeki ve sermaye akımlarının üzerindeki tarifelerin kaldırılması, iyi eğitilmiş teknokratlara sahip küçük ve etkili bir bürokrasiyi içeren düzenlemelerle birlikte gerçek bir büyük patlamaya sahne oldu. Bu küreselleşme olgusu içerisinde daha önceden "geliştirmekte olan ekonomiler" deyimini yerini "gelişen piyasalar" olarak değiştirmesine neden oldu (Yeldan, 2010:5).

1990'lardan itibaren dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik gelişmeler geliştirmekte olan ekonomiler ve gelişmiş olan ekonomiler açısından farklı gelişmelere sahne olmuştur. Bazı ülkeler sermaye, mal ve hizmet hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda ekonomik yapılarında olağan üstü değişimler yaşanmıştır. Örneğin Çin, Güney Kore, Hindistan ve bazı Asya ülkeleri bu değişimden pozitif yönde kazanan ülkeler olurken, diğer yandan yine geliştirmekte ekonomiler olan Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, Doğu Avrupa ekonomileri bu değişimden yeteri kadar yararlanamamıştır. Uygulanan ekonomik sistemin her ülkede aynı uygulanmamasından dolayı Çin ve Hindistan gibi ülkelerdeki başarılı büyüme dönemlerine rağmen bazı ülkelerde ise yüksek maliyetli krizlere neden oldu. 1994 Meksika, 1997 Doğu Asya, 1999 Brezilya, 2001 Türkiye ve yine 2001'de Arjantin'de mali krizler yaşanmıştır. Yani bazı ülkelerin yalnızca "ılımlı" bir dizi reformla hızlı ve sürdürülebilir bir büyümeyi yakaladığı; ama diğer bazılarının tutkulu bir dizi reformdan sonra çok derin kaos ve durgunluğa sürüklendiği görülmüştür (Yeldan, 2010:5).

Rodrik, (2011) bu gelişmeleri küreselleşen piyasalar başlığı altında değerlendirmekte ve küreselleşmenin piyasalara, sermaye ve teknolojilere erişim ve iyi yönetim desteği vaat ettiğini ileri sürmektedir. Yani küreselleşme, yoksulluğu yaratan ve idame ettiren bütün eksiklikleri ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. Hal böyleyken, küreselleşme dünyanın geri kalan bölgelerinde ekonomik anlamda arayı kapatmak için güçlü bir araç olmalıdır. Ama son yüzyılda görülen sonuçlar çoğu ülke için böyle olmamıştır (Rodrik, 2011:121).

Dünyada ve Türkiye'de özellikle son yıllarda yaşanan hızlı gelişmeler sanayi politikalarının amacını ve etki alanını da değiştirmeye zorlamaktadır. Daha önceki dönemde sanayileşme temel amaç olarak ele alınırken, son yıllarda rekabet gücünü artırmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak en önemli hedefler arasında yer almaktadır (Yanar, 2014:22). Artan küresel rekabetin önemli nedenlerinden birisi de teknolojik değişimin hızlanması ve ürün yaşam süresinin giderek kısalmasına neden olmaktadır. Özellikle ileri teknoloji endüstrilerinde yoğun rekabet ve Araştırma - Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri nedeniyle yenilenme süreleri kısaltmakta ve bu durum dünya ticaretinde rekabet üstünlüklerinin tem sebebi haline gelmesine neden olmaktadır.

Teknoloji kullanımı ve teknolojik değişim, işletmelerin pazarlarda rekabet etmede kullandıkları temel araç haline gelmiştir. Artık küresel rekabet gücü; klasik üretim faktörlerine dayanmaktan çok, teknolojik altyapı ve seviye ile yenilikçilik kapasite ve sisteminin şekillendirdiği yapısal bir rekabet gücüne dayandırılmaktadır. Bu bağlamda sanayileşmiş / gelişmiş ekonomiler yani teknolojik buluşların ve yeniliklerin gerek arz, gerek talep koşullarına sahipken, sanayileşmekte / gelişmekte olan ekonomilerin bu konuda yetersizlikleri nedeniyle söz konusu ekonomilerde bilim, teknoloji, endüstri politikaları ve bu politikaların yapıcısı, uygulayıcısı olarak devlet bu koşulları yaratmakta önemli görevler yüklenme zorunluluğu taşımaktadır (Adıgüzel, 2011:5). Özellikle ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi neticesinde uluslararası rekabet artmıştır. Rekabet gücü yüksek olan ülkeler refah seviyesi de yüksek ülkeler haline gelmiştir. Günümüzde rekabet gücü uluslararası alanda başarının ve yüksek performansın en önemli göstergesi olmuştur. Rekabet gücünü etkileyen çok sayıda makro ve mikro bir faktör vardır (Altunç, 2014:22).

4. Ekonomide Kırılganlık Yaratan Büyüme Dinamikleri

Türkiye ekonomisinin son yıllarda görülen büyüme seviyesi ve büyümeyle gelen sorunlar çok tartışılmaktadır. Ekonomik büyümenin yeterli istihdam artışı yaratmaması, büyümenin talep yanlı olduğu ve enflasyon yarattığı iddiası, büyümenin ihracata dayanması, fakat ihracatın da dolaylı olarak ithalatı tetiklemesi ve cari işlemler açığını yükseltmesi, cari işlemler açığının dış borç yükünü artırması, sermaye girişlerinin etkisi, kısa, orta ve uzun vadeli borç yükünün faiz üzerinde yarattığı baskı, TCMB'nin enflasyon hedeflemesine rağmen enflasyonun direncinin kırılmaması, para, faiz ve kur baskısının üretim üzerindeki maliyet baskısı, ekonomi üzerindeki büyümenin getirdiği olumsuzluklar olarak gösterilmektedir. Şimdi sırasıyla Türkiye ekonomisindeki 2001 krizinden sonra görülen makroekonomik veriler ışığında tartışılan konular değerlendirilecektir.

4.1.İhracata Dayalı Büyüme Rejimi ve 2001 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm

1980'li yıllarda başlatılan neoliberal düzenlemelerle ekonomide anlayış değişikliği başlamıştır. Yukarıda da kısaca dönüşüm tarihçesini incelediğimiz yeni ekonomik düzende ihracata dayalı sanayileşme olgusu en çarpıcı yenilik olarak algılanmıştır. Fakat bu radikal değişim anlayışına rağmen Türkiye ekonomisinin sanayi üretim yapısı eski teknoloji üzerine olmasına rağmen gelişmiş ekonomilere göre çok ucuz olan iş gücü maliyetleri üretim için avantaj olarak görülmüştür. Bir taraftan ucuz iş gücü ve düşük kur fırsatları ülkede üretimin artmasına ve dış ticaret üzerindeki engellerin de kalkmasıyla dış ticarete hızlı artışlar meydana getirmiştir. 1980'ler ülke içinde yıllardır kapalı ekonomi olmanın dezavantajı ve sermaye yetersizliği yüzünden, hem kamu harcamalarının yüksek olması, hem talepteki artış enflasyonun yüksek seyretmesinin temel sebepleri arasında yer almıştır.

Yeni ekonomik düzenin önemli ayaklarından biri olan özelleştirmelerin yapılamaması ve artan sosyal harcamalar, alt yapı harcamaları, kamu harcamalarını çok hızlı artırmış, hükümetler bu açıkları ya para basarak, ya da iç borçlanma yoluyla sürdürmeye çalışmışlar, bu durum enflasyonun iki hanelerden, zaman zaman üç haneli rakamlara dahi çıkmasına neden olmuştur.

1980’li yıllar ekonomide büyüme trendi yüksek olmasına rağmen aşırı düzeyde olan kamu açıkları ve kamu harcamaları bütçe maliye disiplini açısından en bozuk olduğu dönemler olmuş ve hükümetler sürekli ödemeler dengesi krizleri ile karşı karşıya gelmiştir. 1980’li yıllarda IMF’nin yaptırımlarını da uygulamakta yetersiz kalan hükümetler 1990’lı yıllara iç ve dış borç stokuyla, yüksek enflasyon olgusuyla girmiştir. 1990’lı yıllarda yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve bölgede yaşanan savaşlar (ABD’nin Irak işgali, dağılan Yugoslavya ve Bosna savaşı vb. bölgesel istikrarsızlıklar) ülke ekonomisinin dış ticaretinde de olumsuz yansımalar meydana getirmiştir.

1983-2004 döneminde Türkiye ekonomisine yeni dünya düzeninin gerekli kıldığı mukayeseli avantajları kazandıracağına, hatalı istikrar programları nedeniyle iki tane önemli kriz yaşanmış, yeni dünya düzeninin yarattığı imkanlardan yeterince yararlanamamıştır (Özmen, 2012:451).

1990’lar Türkiye ekonomisinin siyasi çalkantılara sürüklendiği çeşitli alanlarda ise 1980’lerin baskısından sıyrılmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu zaman aralığı planlamaların aksadığı, beş yıllık planlar yerine bir yıllık kısa vadeli uygulamalara geçildiği, karmaşık bir dönemi yansıtır. 1990’ların sonuna doğru yine oldukça yüksek ve giderek taşınamayacak düzeye gelen borç stoku ile gelinmiştir (Mütevellioğlu & Sönmez, 2009:91). 1994 ve 1995 yıllarında yaşanan ekonomik kriz bu ekonomik olumsuzlukların birikiminden meydana gelmiş ve bir kez daha IMF’den yardım istenerek bir dizi yapısal düzenlemeler başlatılmıştır. Her seferinde olduğu gibi siyasi istikrarsızlıklar, bir kez daha bu yapısal reformların ilerlemesini engellemiş ve en sonunda 2000 ve 2001 krizleriyle Türkiye ekonomisinin artık bir çıkmaz sokakta olduğu gerçeği hem idari kesimde, hem de kamuoyunda kaçınılmaz bir gerçek olduğu kabul edilmiştir. Bir kez daha IMF ile varılan mutabakat (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) sonucunda yıllardır ivme kazanmayan özelleştirmeler hızla gerçekleştirilmeye çalışılırken, finansal yapı üzerinde çok ileri seviyede yenilikler gerçekleştirilmiştir.

İMF programı dört temel nokta üzerine oluşturulmuştur. İlk olarak kamu reel harcamalarının artış hızının milli gelir artış hızının altında tutularak faiz dışı fazlanın oluşturulması ve faiz ödemelerinin gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Programın ikinci ayağı ise; sınırlandırılan ücret artışlarından sağlanacak paylarla tasarrufların yükselmesinin sağlanmasıdır. Üçüncü ayakta ise; hızlı özelleştirmelerden sağlanacak gelirlerin borç, anapara ve faiz ödemelerinde kullanılmasının sağlanmasıdır. Son ayakta ise; Faiz karşılığında alınacak dış krediler ve IMF yardımları da borç itfasında kullanılarak, alınan borçlar toplum üzerine yansıtılmasıdır (Balseven & Önder, 2009:94). Bu

dönemden itibaren finansal piyasalarda gerçekleştirilen yenilikler ve TCMB'nin bağımsızlığı konusunda uygulamalar, hükümetlerin de kamu bütçe mali disiplinden taviz vermemesi, ekonomide ilk yıllarda bir rahatlama ile sonuçlanırken, yüksek faiz- düşük kur ile yürütülen, önce örtük enflasyon hedeflemesi, sonra açık enflasyon hedeflemesi koşulunda yürütülen şeffaflık ilkesi doğrultusunda oluşturulan para ve maliye politikaları, ülkeye yönelik sermaye hareketlerini de artırarak finansal bir genişlemeye neden olmuştur. Özelleştirmeler sonrası hem kamu gelirlerinin artması, hem de zarar edilen kuruluşların lağvedilmesi kamu mali disiplinde önemli bir yer tutmuştur. Finansal sermaye hareketleri ülke içinde döviz kurunun değerini düşürürken, ülke parasının değerlenmesi dış talebi artırması, ihracatın ithalata bağımlı bir yapıya dönüşmesi bu yıllarda cari işlemler dengesinde sürekli bir bozulma yaratmıştır. İhracat artışının büyüme olumlu yansımasına rağmen, ithal girdi oranlarının yüksek olması istihdam artışına aynı oranda yansımamaktadır. 2000'li yıllar boyunca dünya sermaye hareketlerindeki canlılık tüm gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'nin de avantajına olmuş, doğrudan ve portföy yatırımları şeklinde gelen bu yatırımlar ödemeler dengesinde sürdürülebilir büyümeyi desteklemiştir.

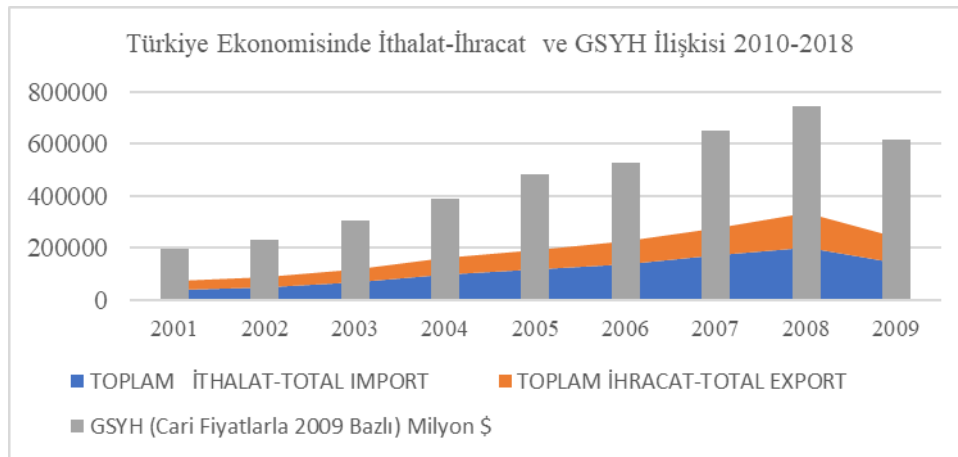
Yüksek faiz oranları ulusal finans piyasalarına yoğun bir sıcak para girişini cesaretlendirmiştir. Yabancı sermaye akımlarının ilk doğrudan etkisi yabancı döviz piyasalarında hissedilmiştir. Kazançlarını katlamayı amaçlayan yabancı finans çevrelerinin yol açtığı, yabancı döviz bolluğu, Türk lirasının değerlenmesine neden olmuştur. Merkez Bankası para politikalarını yalnızca fiyat istikrarıyla kısıtladığı için ve ulusal paranın değerini piyasa güçlerinin spekülâtif kararlarına bıraktığı için lira dolar karşısında reel anlamda değer kazanmıştır (Yeldan, 2009:129). Bu dönemde artan ithalat ve ihracat sabit sermaye yatırımlarının dış finansman kaynaklı gelişmesine neden olmuştur. Diğer yandan hane halkı harcamaları da, özellikle teknolojik ürünlere yönelik tüketim artışı, otomobil ve devlet tarafından özellikle desteklenen konut sektörü talebinin yükselmesi, dış finansman kullanımını artırarak hane halkı ve özel sektör dış borcunun hızla yükselmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde 2000'lerin başında yaşanan kriz sonrası finansal piyasalarda ve kamu kesiminde düzenlemeler başarılı bir şekilde sürdürülmesine rağmen ülke ekonomisindeki sanayi, tarım ve hizmetler sektöründeki teknolojik yenileşmeler yetersiz kalmıştır.

2001 sonrası dönemde görülen büyümenin en ayırt edici özelliği "istihdam yaratmayan" doğasıdır. Açık işsizlik oranı 2000'de % 6,5 iken, 2002'de % 10,3'e yükselmiş ve GSYH'de ve ihracatta yaşanan hızlı artışlara rağmen bu düzlemde devam etmiştir. Sanayi ve hizmet sektöründeki hızlı büyüme performansına rağmen, istihdamdaki artış son derece stabil olarak kalmıştır. Gelişmekte olan çoğu ekonomide de geçerli olan bu gözlem, literatürde "istihdam yaratmayan büyüme" olarak tanımlanmaktadır. Türkiye ekonomisinde de görülen bu sorun 2002'den beri sürdürülen hızlı büyüme konjonktürüne rağmen istihdam artışına yansımamaktadır (Mütevellioglu & Sönmez, 2009:146-147).

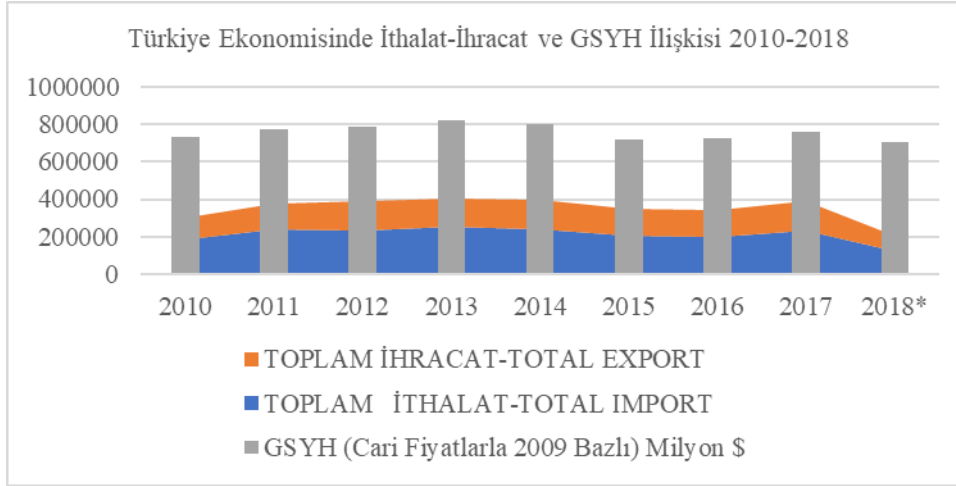
4.2. Türkiye Ekonomisinin İhracat- İthalat Görünümü ve GSYH Üzerindeki Etkisi

Türkiye ekonomisi 2009 yılı hariç son on beş yılda sürekli büyüyen bir ekonomidir. Bu büyüme serüvenine rağmen aynı doğrultuda gelişme göstermeyen veya durağan devam eden makro ve mikro ekonomik göstergeler de mevcuttur. Aşağıdaki grafik ;1a ve 1b'de Türkiye ekonomisinin 2001'krizinden bu güne kadar süregelen dış ticaret açığı, ve GSYH gelişim sürecini göstermektedir. 2001-2018 arasındaki süreçte Türkiye ekonomisinin ithalat ve ihracat artış veya azalış seviyesiyle GSYH büyüme seviyesi arasında bir paralellik görülmektedir. Grafiklerden de anlaşılacağı gibi Türkiye ekonomisi dış ticarete bağımlı bir büyüme eğilimi vardır. Zaten 1980'lerden itibaren ekonomik büyüme modeli de ihracata dayalı bir büyüme modeli olarak sürdürülmektedir. 2001'den itibaren istikrarlı bir şekilde ithalat ve ihracat artışına bağlı büyüme gösteren ekonomi, grafik 1a'da görüldüğü gibi 2008 krizinden sonra 2009'da hem ihracat, hem de ithalat seviyesi azalmış ve buna bağlı olarak GSYH büyüme seviyesi de düşmüştür. Benzer bir durum da grafik 1b'de görülmektedir. Ekonomi 2010'dan itibaren yeniden ihracat ve ithalat artışıyla GSYH'daki artışı etkilemiş ve büyüme eğilimi artmıştır. Ancak 2014'ten itibaren ihracat ve ithalatta görülen düşüş eğilimi, GSYH üzerinde yine etkisini göstermiş ve ekonomik büyüme seviyesi düşmüştür. 2015 ve 2016 yılları aynı düşüş, stabil seviye ile devam ederken 2017'de ihracat ve ithalatta yeniden görülen yükselişle ekonomik büyüme trendi yukarı yönlü gerçekleşmiştir. Bu grafiklerden de görüldüğü gibi GSYH büyüme seviyesi ihracat ve ithalat artışlarıyla birebir bir paralellik göstermektedir. Yani ihracat arttıkça ekonomideki büyüme hızı da artmaktadır.

Grafik; 1a. Türkiye Ekonomisinde İhracat-İthalat GSYH Etkileşimi 2001-2009

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

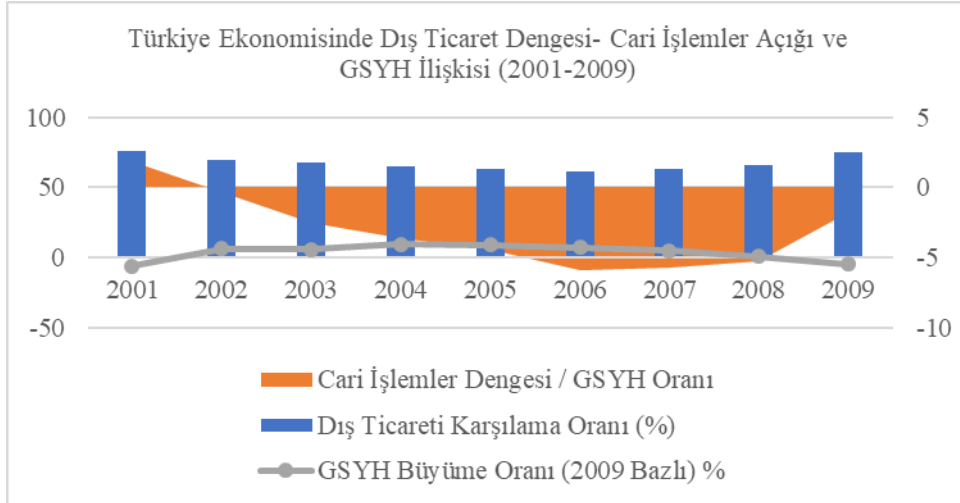
Grafik; 1b. Türkiye Ekonomisinde İhracat-İthalat GSYH Etkileşimi 2010-2018.

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*2018 verileri haziran 21018 sonu itibariyle geçici değerlerdir.

Türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinden bir başka değerlendirme kriteri de dış ticaret dengesi, cari işlemler açığı ve GSYH ilişkisidir. Sonuçta önceki grafiklerde de görüldüğü gibi GSYH büyüme oranlarıyla ihracat ve ithalat artış-azalış seviyeleri arasında paralellik görülmektedir. Aşağıdaki grafik 2a ve 2b grafikleri ise, Türkiye ekonomisinin 2001-2018 yılları arasındaki dış ticaret dengesine bağlı cari işlemler açığı ve GSYH büyüme arasındaki ilişkiyi göstermektedir. 2001 yılında yüksek olan dış ticareti karşılama oranı, (yani ihracatın ithalatı karşılama seviyesi) 2002'den itibaren düşmeye başlamış, 2006 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir. Bunun anlamı; ithalat, ihracattan daha fazla artmaktadır. Ardından 2007'de hafif bir farklılaşma ile ihracatın, ithalatı karşılama seviyesi yükselmiş ve 2008 de bu yüksek karşılama oranı devam etmiştir. 2008 dünya ekonomik krizi sonrası dış ticaret piyasalarındaki yavaşlama Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve ithalatta, ihracatta azaldığından dış ticaret dengesindeki açıklık azalmıştır. Grafik 2a'da Türkiye ekonomisinin 2001-2009 arasındaki GSYH büyüme seviyesi incelendiğinde cari işlemler açığındaki büyüme oranıyla aynı düzlemde paralel hareket etmektedir. Türkiye'nin cari işlemler açığı büyüdükçe GSYH büyüme oranı da büyümektedir. 2010-2018 arasındaki değerlendirmede ise (grafik 2b üzerinden yaptığımızda) ilk olarak 2010- 2011'de dış ticaret dengesi azalmakta fakat cari işlemler açığı artmaya devam etmektedir. Cari açıktaki büyümeyle GSYH büyüme seviyesi aynı paralellikte artmaya devam etmiştir. 2013'ten itibaren cari işlemler açığı azalmakta ve ekonomideki GSYH büyüme seviyesi de durağan hale gelmektedir. 2017'ye kadar süren bu durum 2017'de görülen GSYH'nın büyüme seviyesinin yükselmesi, cari işlemler dengesindeki açığında artmasına neden olmuştur. Bir kez daha görülmektedir ki Türkiye ekonomisi dış ticarete bağımlı bir büyüme olgusu içindedir. Bu yüzden de ekonomi

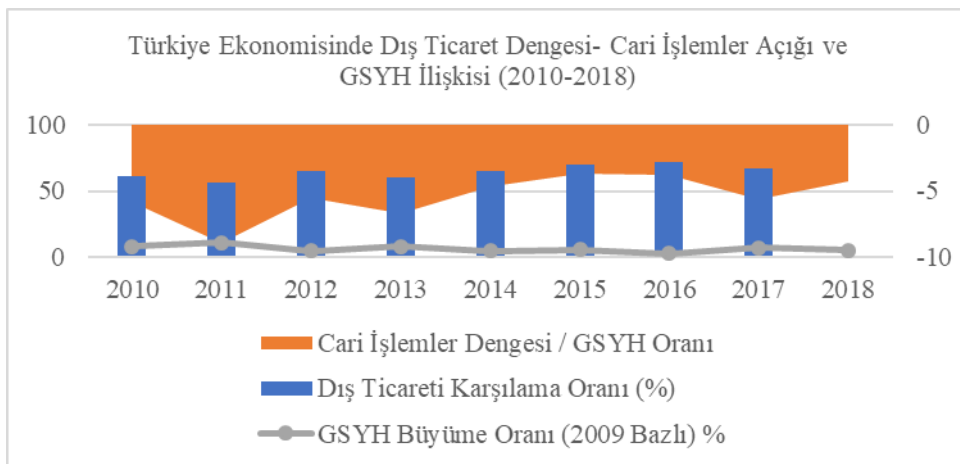
büyürken, dış ticaret açığı da artmakta ve buna bağımlı olarak artan cari işlemler dengesi açıklıkları, ekonomide finansman ihtiyacını artırmakta ve Türkiye ekonomisinin dış borç stokunu yükseltmektedir.

Grafik; 2a. Türkiye Ekonomisinin Dış Ticaret- Cari İşlemler Dengesi ve GSYH Arasındaki İlişkisi (2001-2009)

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*2018 verileri haziran 2018 sonu itibariyle geçici değerlerdir.

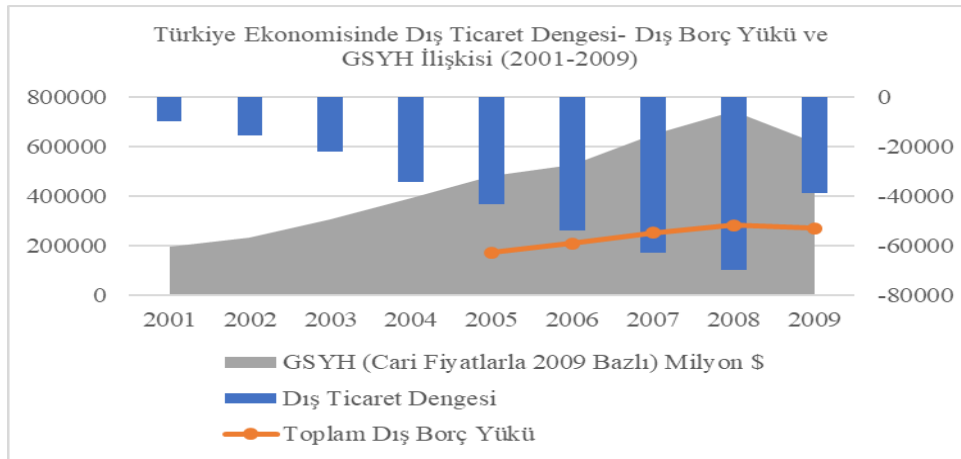
Grafik ;2b. Türkiye Ekonomisinin Dış Ticaret- Cari İşlemler Dengesi ve GSYH Arasındaki İlişkisi (2010-2018)

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*2018 verileri haziran 21018 sonu itibariyle geçici değerlerdir.

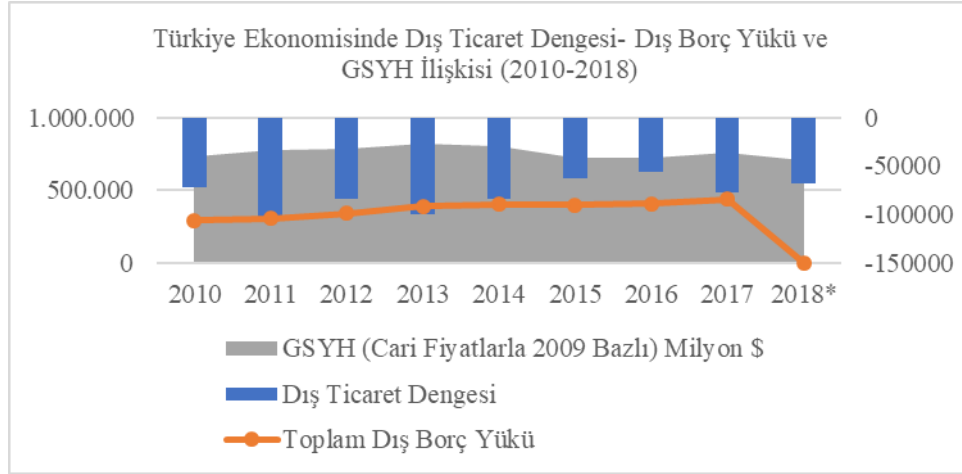
4.3. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Dengesi- Dış Borç Stoku ve GSYH İlişkisi

Türkiye ekonomisinin ödemeler dengesinde sorunlara yol açan dış borç yükü, ülke ekonomisinin dış ticaret açığına bağlı cari işlemler dengesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü hem sürekli açık halinde olan dış ticaretin, hem de yatırımların finansmanı için gerekli olan dış finansman ihtiyacı dış ticaretteki açıkla doğru orantılı olarak yükselmektedir. İleride ayrıntılarını vereceğimiz ekonomik üretim sisteminin ithalata dayalı bir üretim yapısı içinde olması ve üretim arttıkça ithalatı artırması, fakat ihracattaki artışın aynı paralelde olmakla birlikte oransal olarak ithalatın gerisinde kalması dış ticaret açığını sürekli artırmaktadır. cari işlemler dengesindeki açığın büyüme sebebi olan bu durum ülke ekonomisinin dış borç yükünü de artırmaktadır. Aşağıdaki Grafik;3a ve Grafik; 3b Türkiye ekonomisinin 2001-2018 yılları arasındaki dış ticaret dengesi-dış borç yükü ve GSYH seviyesinin yıllara göre gelişimini göstermektedir. Grafik 3a'da görüldüğü gibi GSYH 2001'den itibaren büyürken, dış ticaret dengesindeki açık da aynı şekilde büyümektedir. Dış borç yükü rakamları 2005'den itibaren alındığı için bu yıllardan itibaren dış borç yükü seviyesinin GSYH büyüme seviyesiyle paralel hareketi görülebilir. 2008'deki dünya krizinden etkilenen Türkiye 2008 ve 2009'da yine aynı paralellikte düşüşler yaşadığı anlaşılmaktadır. 2010-2018 arası ise Grafik 3b'de görülmektedir. Bu dönemde de diğer dönemden farklı bir görünüm yoktur. Ülke ekonomisi büyüdükçe dış borç yükü de artmaktadır. ya da diğer bir ifadeyle dış ticaret dengesi açıkları arttıkça ithalat ve ihracat artışı pozitif yönlü artış içinde olduğu ve bu sonuç dış ticaret dengesi açığını artırmakta ve ekonomideki büyümenin de temel itici sebebi halindedir. Fakat bu büyüme seviyesi cari işlemler dengesi açığı yaratmakta ve bu açık ta dış borç yükünü artırmaktadır.

Grafik;3a. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Dengesi-Dış Borç Yükü ve GSYH İlişkisi(2001-2009)

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

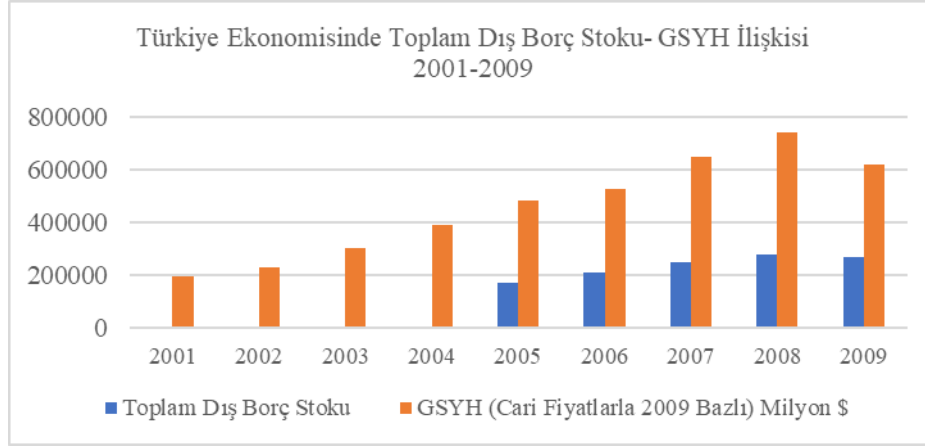

Grafik;3b. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Dengesi-Dış Borç Yükü ve GSYH İlişkisi (2001-2009)

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

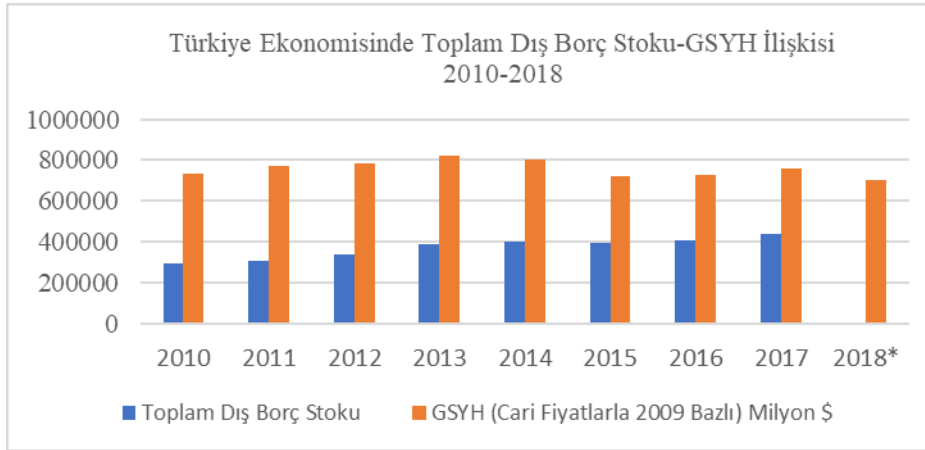
*2018 verileri haziran 21018 sonu itibariyle geçici değerlerdir.

Türkiye ekonomisinde dış borç stokunda görülen gelişmeler ile GSYH arasındaki gelişmeler aşağıdaki Grafik; 4a ve 4b'de görülmektedir. Aşağıdaki her iki grafikte de verilen değerlerin yukarıdaki grafiklerle olan benzerliği nedeniyle farklı bir sonuç olmadığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi; 2005'den itibaren görülen büyüme eğilimi, dış borç stoku seviyesindeki artış eğilimi ile aynı doğrultuda hareket etmiştir. Bu iki grafikten de görüldüğü gibi ekonomi dış finansmana bağlı bir büyüme yapısı içinde ya da diğer bir ifadeyle yukarıda da nedenleriyle açıkladığımız gibi, ekonomi ihracata dayalı bir büyüme modelinde olmasına rağmen, ihracat ithalatı daha fazla artırmakta ve bu durum ekonomiyi büyütürken, aynı zamanda da dış borç stoku seviyesini de artırmaktadır. Grafik; 4a ve 4b'de de bu durum açıkça görülmektedir.

Grafik;4a. Türkiye Ekonomisinin Dış Borç Stoku ve GSYH Arasındaki İlişki (2001-2009)

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik; 4b. Türkiye Ekonomisinin Dış Borç Stoku ve GSYH Arasındaki İlişki (2010-2018).

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*2018 verileri haziran 21018 sonu itibariyle geçici değerlerdir.

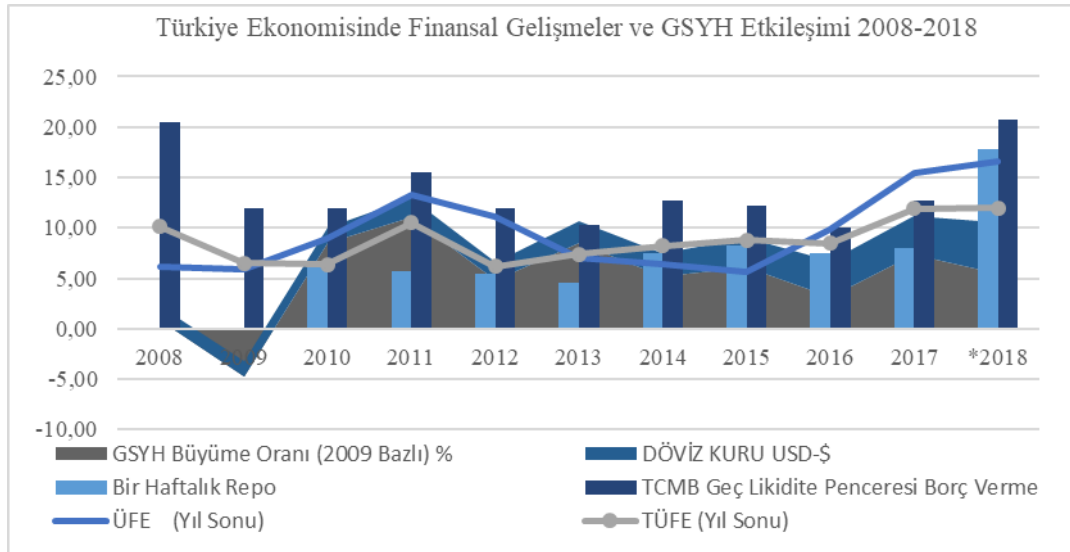
4.4.GSYH- Enflasyon-Faiz- Döviz Kuru (USD) ve GSYH İlişkisi

Türkiye ekonomisinde son yıllarda gelişen makroekonomik dengelerinde özellikle finansal piyasalarda görülen gelişmeler, GSYH üzerinde önemli bir etkileşim yaratmaktadır. Özellikle döviz kuru üzerinde görülen dalgalanmalar, para politikaları açısından merkez bankasının para politikaları uygulamalarını zorlaştırmaktadır. Son yıllarda sürekli yükselen dış borç stoku ve özellikle bu borç stokunun özel sektör ve hane halkı üzerinde yoğunlaşması ve kısa vadeli dış borç stokunun (portföy yatırımlarına bağlı) yükselmesi, ödemeler dengesi üzerinde zayıflıklar yaratmakta ve dış piyasalarda

ise bu risk algısı oluşturmaktadır. Risk seviyesi yükselen finansal sistem üzerinde gelişen dışsal şoklar, çok çabuk finansal dalgalanmalara dönüşebilmektedir. Dışsal şoklar karşısında ilk olarak tepki finansal piyasalar, döviz kuru üzerinde spekülâtif dalgalanmalara neden olurken, döviz kuru müdahaleleri ise daha yüksek faiz oranları ile yumuşatılabilmektedir. Faiz oranı yükselişleriyle beraber oluşan döviz kurundaki artışlar ekonomideki ithalata bağımlı bir üretim sisteminden dolayı enflasyonist baskıyı artırmaktadır. Yüksek faiz oranları, yatırım ve tüketim maliyetlerini artırarak enflasyonist baskı yaratırken, döviz kuru yükselmeleri ise ithalata bağımlı üretim sisteminde artı maliyetler yaratarak enflasyon üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Aşağıdaki grafik; 5’de finansal piyasalardaki faizler – enflasyon - döviz kuru (USD) ve GSYH gelişmelerinin 2008-2018 arasındaki görünümü yer almaktadır. 2008 dünya ekonomik krizi sonrasında Türkiye ekonomisi de etkilenmiş ve 2009’a yansıyan sonuçları itibariyle ekonomi küçülmüştür. Ekonominin küçülmesiyle beraber 2008’deki yüksek faiz oranlarına rağmen 2009’daki faiz oranlarında ve döviz kurlarında düşüşler meydana gelmiştir. 2008-2009 arasında faiz ve döviz kurlarıyla, GSYH arasında doğrusal bir korelasyon görülmemektedir. Bu dönemde özellikle hem ABD, hem de AB piyasalarında krizi aşmak için uygulanan genişlemeci politikalar, gelişmekte olan ülkelere olan sermaye akımlarını artırdığından Türkiye ekonomisi de bu akımlardan faydalanarak sermaye bolluğu yaşamış ve döviz kurları karşısında TL’nin değerlenmesine neden olmuş, faiz oranları da aşağı yönlü hareket etmiştir. 2010’dan itibaren ekonomide büyüme eğilimi yükselmiş, döviz kuru ve faiz oranlarında çok fazla dalgalanma olmamıştır. 2011’de ise ekonomik büyüme seviyesi yüzde 11’lere çıkmış, hem faiz oranı ve döviz kuru yükselişleri, hem de enflasyon seviyesinde yükselmeler görülmüştür. Yani, ekonomi yüzde 11 gibi yüksek bir büyüme seviyesine çıkmasına rağmen, finansal piyasalarda da dalgalanmalar görülmüş, hatta enflasyon hedefleri de şaşarak enflasyonist artış eğilimi görülmüştür. 2012 ise ekonominin yeniden yavaşladığı ve GSYH’nın yüzde 4.80’e düştüğü bir yıl olmuştur. Ekonomide büyüme hızının düşüşüyle beraber faiz oranları, üfe-tüfe ve döviz kuru da azalışa geçmiştir. Türkiye ekonomisinde GSYH seviyesi adeta faizler-döviz kuru ve enflasyonla doğrusal bir korelasyon içindedir. 2013 yılında ise ekonomi önceki yıla göre hafif bir büyüme ivmesi yakalarken üfe’deki düşüşe rağmen tüfe’de artış eğilimi devam etmiştir. Döviz kuru da bu dönemde aynı doğrultuda yükselme eğilimindedir. Faiz oranlarında ise tam tersine azalış eğilimi vardır. 2014 ekonominin büyüme eğiliminin düştüğü yıl olarak faiz oranlarının, döviz kurlarının, tüfe’nin yükseldiği ancak üfe’nin düştüğü bir yıl olmuştur. 2015, yine 2014 benzeri bir büyüme oranı ile görünen, tüfe-üfe ve döviz kurlarının artmaya başladığı, fakat faiz oranları üzerinde çok fazla değişimin olmadığı bir yıldır. 2016 ekonominin büyüme hızının yavaşlamasına rağmen üfe-tüfe, döviz kurları, faizlerin yükselmeye başladığı bir yıl olarak görülmektedir. 2017 ekonominin büyüme hızının tekrar yükselmeye başladığı, fakat bu yükselişle beraber ekonomide faiz oranlarının, üfe-tüfe ve döviz kurlarının yükseldiği ve döviz kuru üzerindeki oynaklığın arttığı bir yıl olmuştur. 2018’in ilk altı

ayında ekonomik büyüme ivmesi devam etmekle beraber faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon açısından olumsuzlukların görüldüğü ve ekonomik kırılganlık belirtilerinin arttığı bir döneme erişmiştir. Türkiye ekonomisinin 2008-2018 arasındaki finansal gelişmelerle, GSYH büyüme eğilimi açısından birbirini etkileyen bir yapıda olduğu bu grafikten de açıkça görülmektedir. Ekonomi büyürken dışa bağımlı üretim sistemi, dış ticarete bağlı cari açık problemi yaratmakta ve bu cari işlemler dengesindeki açık ekonominin dış borç stokunu artırmaktadır. Ekonomi büyürken dış borç ta büyümekte ve bu dış borç stoku faize ve döviz kurlarına bağlı dış sermaye ile finanse edilmektedir. Kısa, orta ve uzun vadeli dış borç stoku, zaman zaman ülke ekonomisi üzerinde finansal baskıları artırarak faizler ve döviz kurları üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. İthalata bağlı girdiyle üretim yapan üretim sistemi ise döviz kuru yükselişlerinden etkilenecek maliyet enflasyonunun da artışına neden olmaktadır. Grafikte özellikle üfe üzerinde görülen yükselme eğilimi döviz kurlarının yükselişiyle paralellik göstermesi bu sebeptendir. Yani kısaca ekonomi büyürken ekonomik kırılganlık göstergeleri de artmaktadır.

Grafik; 5. Türkiye Ekonomisinde Finansal Gelişmeler ve GSYH Etkileşimi (2008-2018).

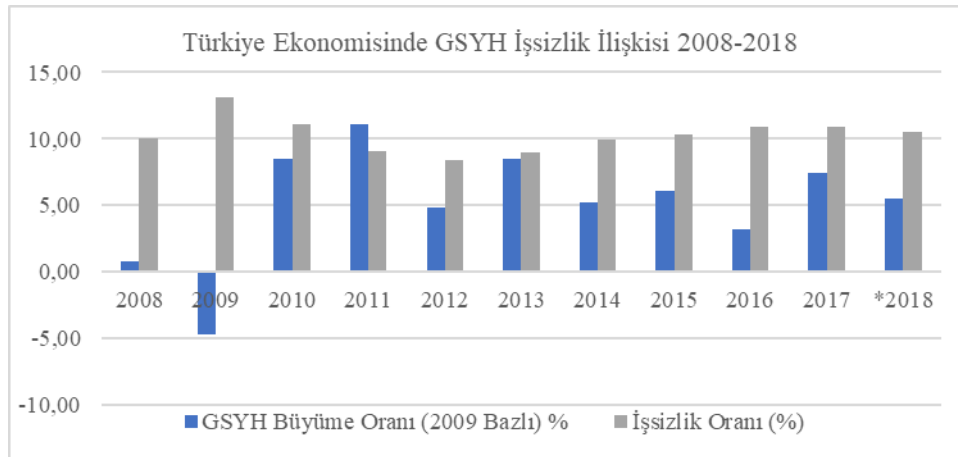
Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

*2018 verileri haziran 2018 sonu itibariyle geçici değerlerdir.

4.5.İstihdam Yaratmayan Ekonomik (GSYH) Büyüme

GSYH büyüme oranı; yani ekonomik büyüme denince daha fazla üretim ve daha fazla gelir akla gelmektedir. İktisadi olarak da ekonomik büyüme değerlendirilirken, yıllık ve dönemlik olarak

açıklanan bu büyüme oranları, ekonomideki üretimin, gelirin ne kadar arttığını ölçmek için yapılmaktadır. Eğer ekonomi büyüyorsa daha fazla üretim ve tüketim var demektir. Daha fazla üretim ise daha fazla emek ve sermaye ihtiyacı demektir. Yani kısaca ekonomi büyüyorsa daha fazla istihdama veya daha fazla sermaye ihtiyacına gerek vardır. Türkiye ekonomisi de özellikle 2008 krizinden sonra her yıl büyümektedir. Fakat bu büyümeye rağmen, istihdam seviyesinde (işsizlik oranlarında) istenilen seviyede gelişme olmadığı görülmektedir. Aşağıdaki Grafik; 6'da, 2008-2018 arası GSYH gelişmeleri ile işsizlik oranları arasındaki ilişki verilmiştir. 2008 krizi sonrası 2009'da Türkiye ekonomisi küçülmüş ve işsizlik seviyesi hızla yükselmiştir. 2016 yılı haricinde ekonomi sürekli büyümesine rağmen işsizlik seviyesinde belirgin bir düşüş görülmemiştir. 2016'da ekonomik büyüme seviyesi en düşük seviyede gerçekleştiği bir yıl olmuş ve işsizlik de daha fazla yükselmiştir. 2017 yılında ise ekonominin büyüme oranı beklenilenin üstünde gerçekleşmesine rağmen, işsizlikte olması gerek azalma gerçekleşmemiş, tam tersine özellikle genç işsizlik seviyesinin arttığı görülmüştür. Aşağıdaki Grafik; 6'da ekonomik büyüme performansı ile istihdam seviyesindeki gelişmeler gösterilmektedir. Grafikte de görüldüğü gibi ekonomik büyüme göstergelerine rağmen istihdam seviyesi aynı doğrultuda yükselmemiştir. Yani büyüyen ekonomi istihdam yaratmamakta ve işsizlik seviyesi düşmemektedir. Yani kısaca ekonomi büyürken aynı oranda istihdam yaratmayan bir büyüme süreci içindedir.

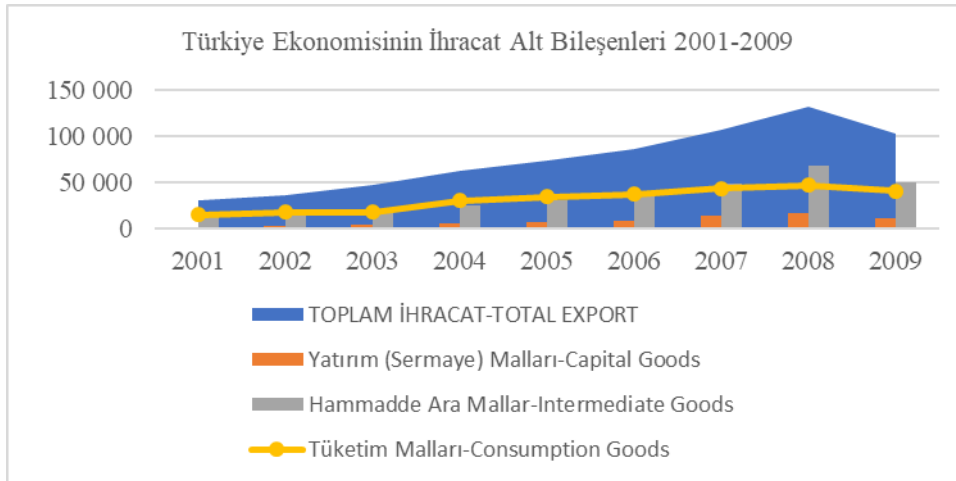
Grafik; 6. Türkiye Ekonomisinde GSYH Büyüme ve İstihdam İlişkisi (2008-2018).

Kaynak; TÜİK verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur. 2018 Geçici değerlerdir.

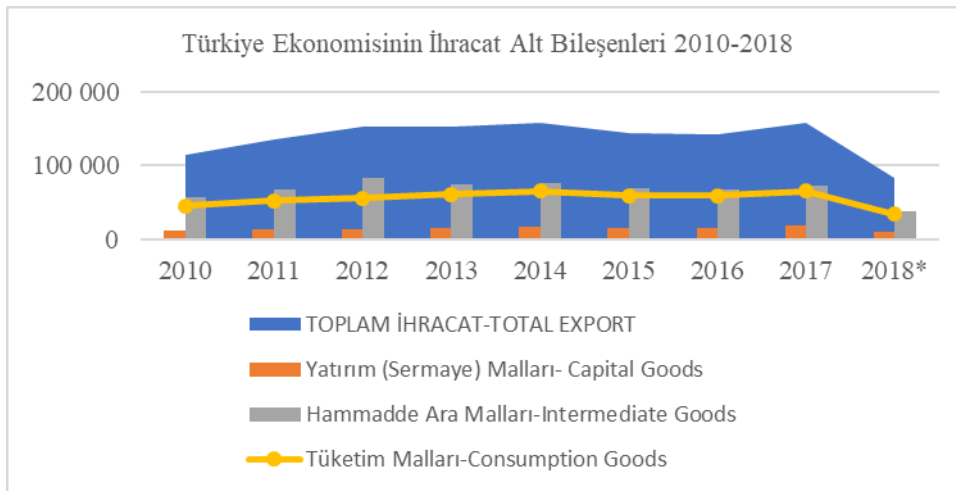
4.6. Türkiye'nin Ekonomik Kırılganlıklar Yaratan Üretim Yapısı

Türkiye ekonomisinin temel büyüme dinamiği ihracat olduğunu ve ihracattaki artışların ekonomideki büyüme sebeplerinden en önemlisi olduğunu yukarıdaki grafiklerle açıklamıştık. Yine yukarıda üzerinde durduğumuz temel dinamiklerde ithalat- ihracat ilişkisi, dış ticaret açığı ve bu açığın cari işlemler dengesinde yarattığı açıklar ve dolayısıyla artan dış borç stokundaki yükselişler, ekonominin GSYH büyüme trendiyle aynı doğrultuda geliştiğini tespit etmiştik. Şimdi de ekonominin ihracat ve ithalatının alt bileşenlerini inceleyerek ekonomideki büyümeyle gelen kırılganlıkların temel sebebini tespit etmeye çalışacağız. Aşağıdaki Grafik; 7a, ve 7b, Türkiye ekonomisinin ihracatını ve alt bileşenlerini göstermektedir. Grafik; 8a ve 8b ise ithalat ve alt bileşenlerini göstermektedir. İlk olarak, ihracatın sektörel yapısının görüldüğü Grafik; 7a ve 7b'ye baktığımızda tüketim malları ihracatının payının çok yüksek olduğu görülmektedir. Tüketim mallarını ise hammadde ve ara mallar takip etmekte, ancak yatırım malları toplam içinde en alt sırada yer almaktadır. Sadece ihracatın sektörel yapısına bakarak hüküm vermek çok doğru olmayacağından şimdi de aynı şekilde ithalatın sektörel yapısını inceleyeceğiz ve sonra her ikisini karşılaştırarak Türkiye'nin üretim yapısı üzerindeki değerlendirmeleri sıralayacağız. Grafik; 8a ve 8b'ye bakıldığında Türkiye'nin ithalat yapısında ilk sırayı hammadde ve ara malları yer almaktadır. İkinci sırayı yatırım malları, üçüncü sırayı ise tüketim malları almaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki Türkiye ekonomisinin ithalatının temel yapısı ara malları ve hammadde üzerinde olduğunu göstermektedir. Çünkü ihracata dayalı bir büyüme modeli yürüten ülke ekonomisi, ihracat için ihtiyaç duyduğu ara malı ve hammaddeyi dışarıdan temin etmektedir. Bu yüzden GSYH büyüme seyrinde en önemli unsur olan dış ticaretinde ithalata bağımlı bir üretim yapısı oluşmuştur. İthalata bağımlı bir üretim yapısına bağımlı olan ekonomide ise, ihracat arttıkça ithalatı da artırmakta ve ekonomide dış ticaret açığına dayalı cari işlemler açığını yükselterek dış borç stokunu da artırmaktadır. Dış finansman ihtiyacının sürekli artışı ise ekonomide döviz kuru ve faizler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. İthalata bağımlı bir üretim yapısı, döviz kuru yükselişlerinde üretime maliyet etkisi olarak yansımakta ve enflasyonu da olumsuz etkilemektedir. İthalat bağımlı bir üretim sistemi aynı zamanda dahilde işlemede katma değer oranını da düşürmektedir. İthal girdi oranı yüksek olan ekonomik üretim sistemi, istihdamı da olumsuz etkilemekte, ihracat artışı yükseldiğinde ekonomik büyümeyi de tetiklemesine rağmen işsizliğin azalışına neden olmamaktadır. Bu yüzden de istihdam yaratmayan büyüme olgusuyla karşı karşıya kalınmaktadır.

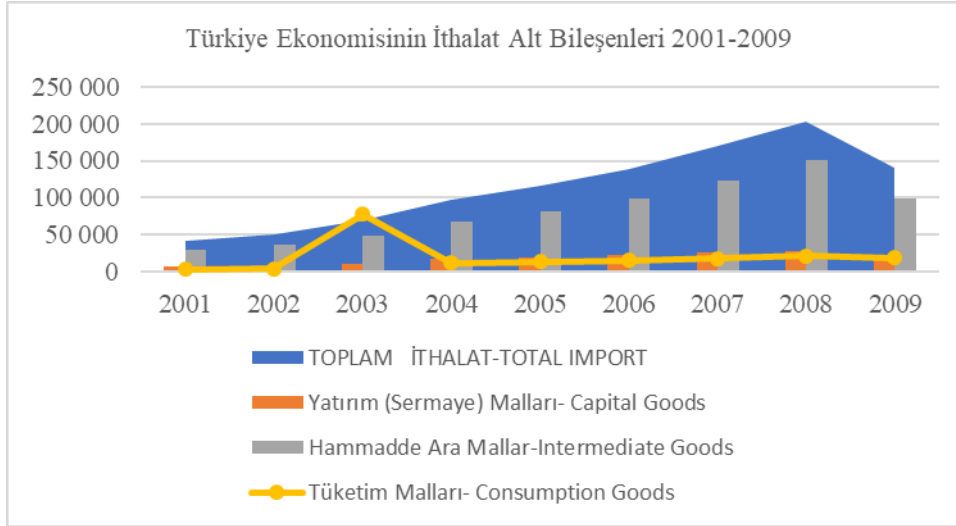

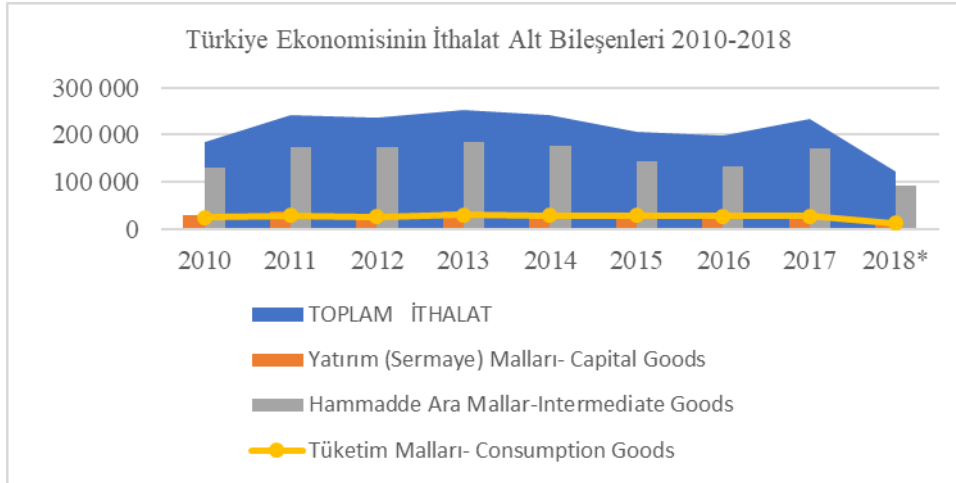
Grafik; 7a. Türkiye Ekonomisinin İhracat Sektörel Yapısı (2001-2009)

Grafik; 7b. Türkiye Ekonomisinin İhracat Sektörel Yapısı (2010-2018)

Grafik; 8a. Türkiye Ekonomisinin İthalat Sektörel Yapısı (2001-2009)

Grafik ;8b. Türkiye Ekonomisinin Sektörel Yapısı (2010-2018)

Türkiye ekonomisinin üretimindeki ihracat ve ithalat yapısını TÜİK 2017 verilerinden derlediğimiz sonuçlara göre malların sınıflamasına göre gerçekleşen sonuçlar tablo;1 ve tablo;2’de görülmektedir. Tablo;1’de görülen 2017 ihracat mallarının sınıflamasına göre toplam ihracat 156.992.940 USD olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam içinde hammadde ve ara mallar; 73.062.988 USD, tüketim malları; 68.877.907 USD, yatırım malları; 18. 352.258 USD ve diğer mallar sınıfı ise; 699.787 USD olarak gerçekleşmiştir. İhracatta hakim olan sınıflama tüketim ve hammadde-ara malları

üzerindedir. Tablo;2’de ise ithalatın sınıflaması yer almaktadır. İthalatın 2017 TÜİK verilerine göre 233.799.651 USD olarak gerçekleştiği dönem sonunda ithalat sınıflamasında ise ilk sırayı; 171.461.765 USD ile aramalı ve hammadde yer almaktadır. İkinci sırayı ise; 33.116. 139 USD ile yatırım malları yer almıştır. Üçüncü sırada ise; 28.487.529 USD ile tüketim malları yer almıştır. Diğer mallar gurubu ise 734.218 USD ile sonuçlanmıştır. İthalatın sınıflanmasında da görüldüğü gibi dikkat çeken asıl nokta ithalatın ara malı ve hammadde üzerinde yoğunlaşmasıdır. Çünkü bu ara malı ve hammadde ithalatı ihracatın temel girdileri içinde yer almaktadır. Türkiye’nin üretimdeki katma değer oranının da düşmesinin asıl nedeni ithalata olan bağımlılığının yüksek olmasındandır.

Tablo:1. Geniş Ekonomik Malların Sınıflamasına Göre İhracat (2017)

Toplam İhracat –Total Export (2017)		156 992 940
1	Yatırım (sermaye) Malları - Capital Goods	18 352 258
41	Yatırım (sermaye) malları (taşımacılık araçları hariç)- Capital goods (except transportations vehicles)	8 996 474
521	Sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri- Transportation vehicles incidental to industry	9 355 784
2	Hammadde (ara mallar) - Intermediate Goods	73 062 988
21	Sanayi için işlem görmemiş hammaddeler- Unprocessed materials incidental to industry	4 579 388
22	Sanayi için işlem görmüş hammaddeler-Processed materials incidental to industry	49 868 909
31	İşlem görmemiş yakıt ve yağlar-Unprocessed fuels and oils	161 690
42	Yatırım mallarının aksam ve parçaları- Parts of investment goods	4 662 106
53	Taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları- Parts of transportation vehicles	9 719 132
111	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş hammaddeler-Unprocessed materials of food and beverages	301 149
121	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş hammaddeler-Processed materials of food and beverages	1 809 247
322	İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar-Processed fuels and oils	1 961 366
3	Tüketim Malları - Consumption Goods	64 877 907

51	Binek otomobilleri - Automobiles	11 814 433
61	Dayanıklı tüketim malları- Durable consumption goods	13 821 012
62	Yarı dayanıklı tüketim malları- Semi-durable consumption goods	15 023 751
63	Dayanıksız tüketim malları- Non-durable consumption goods	8 640 031
112	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları- Unprocessed of food and beverages	5 953 800
122	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş tüketim malları-Processed of food and beverages	7 384 367
321	Motor benzini ve diğer hafif yağlar-Gasoline	2 064 746
522	Sanayii ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleri- Transportation vehicles not incidental to industry	175 768
4	Diğerleri – Others	699 787
7	Başka yerde belirtilmeyen diğer mallar- Other goods not elsewhere specified	699 787

Kaynak: TÜİK Verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo: 2. Geniş Ekonomik Malların Sınıflanmasına Göre İthalat (2017)

Toplam İthalat –Total Import (2017)		233 799 651
1	Yatırım (sermaye) Malları - Capital Goods	33 116 139
41	Yatırım (sermaye) malları (taşımacılık araçları hariç)-Capital goods (except transportations vehicles)	28 280 859
521	Sanayi ile ilgili taşımacılık araç ve gereçleri-Transportation vehicles incidental to industry	4 835 280
2	Hammadde (ara mallar) - Intermediate Goods	171 461 765
21	Sanayi için işlem görmemiş hammaddeler-Unprocessed materials incidental to industry	12 542 068
22	Sanayi için işlem görmüş hammaddeler-Processed materials incidental to industry	85 667 196
31	İşlem görmemiş yakıt ve yağlar-Unprocessed fuels and oils	3 929 381

42	Yatırım mallarının aksam ve parçaları-Parts of investment goods	15 646 870
53	Taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları-Parts of transportation vehicles	15 334 555
111	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş hammaddeler-Unprocessed materials of food and beverages	4 248 049
121	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş hammaddeler-Processed materials of food and beverages	2 090 267
322	İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar-Processed fuels and oils	11 306 821
399	Gizli veri -Confidential data ⁽¹⁾	20 696 558
3	Tüketim Malları - Consumption Goods	28 487 529
51	Binek otomobilleri-Automobiles	8 605 649
61	Dayanıklı tüketim malları-Durable consumption goods	3 379 375
62	Yarı dayanıklı tüketim malları-Semi-durable consumption goods	5 020 920
63	Dayanısız tüketim malları-Non-durable consumption goods	5 347 904
112	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmemiş tüketim malları-Unprocessed of food and beverages	1 262 659
122	Esası yiyecek ve içecek olan işlenmiş tüketim malları-Processed of food and beverages	1 977 313
321	Motor benzini ve diğer hafif yağlar-Gasoline	904 066
522	Sanayii ile ilgili olmayan taşıma araç ve gereçleri-Transportation vehicles not incidental to industry	1 989 644
4	Diğerleri – Others	734 218
7	Başka yerde belirtilmeyen diğer mallar-Other goods not elsewhere specified	734 218

Kaynak: TÜİK Verilerinden oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisinin GSYH büyüme dinamiklerinin ve ekonomik kırılganlığı artıran asıl sebebin üretim yapısındaki dışa bağımlılığı üzerinde yaptığımız incelemeye ülke ekonomisinin teknolojik üretim düzeyinin değerlendirilmesiyle devam edeceğiz. Türkiye ekonomisinde üretim yapısını teknolojik üretim düzeyi ile beraber ithalat ve ihracat sınıflamalarını aynı anda gözden geçirmek gerekmektedir. Aşağıdaki tablo;3 Türkiye ekonomisinin sahip olduğu teknolojik yapının alt bileşenleri dağılımını vermektedir. Dört guruba ayrılan teknolojik seviye, tablodaki sırayla; Yüksek (İleri) teknolojidir ki bu teknolojinin içinde eczacılık, bilgisayar, optik ve elektronik, havacılık ve uzay teknolojisi gibi üretim sektörleri vardır. İkinci sırada ise; Orta Yüksek Teknolojidir ki, bu seviyede, kimya sanayi, silah sanayi, elektrikli teçhizat, makine ve ekipman imalatı, motorlu kara taşıtları, diğer ulaşım araçları imalatı, tıbbi araç gereçler imalatı gibi sektörler yer almaktadır. Üçüncü sırada ise; orta

düşük teknolojidir ki, bu seviyede kayıtlı medyanın çoğaltılması, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, küçük plastik ürünler imalatı, ana metal sanayi, gemi ve onarım inşası , makine ve ekipmanlar kurulumu gibi sektörler yer almaktadır. Dördüncü seviye ise; düşük teknoloji üretim seviyesidir ki, gıda sektörü, içecekler, tütün, tekstil, giyim eşyası, ağaç ürünleri, kağıt, mobilya ve diğer imalatlar yer almaktadır.

Tablo; 3. Türkiye Ekonomisinde Üretim Yapısının Teknolojik Seviyesi

Faaliyet/ Bölüm Kodu	Faaliyet / Bölüm Adı
Yüksek (İleri) Teknoloji	
21	Temel Eczacılık Ürünleri ve Eczacılık Malzemeleri
26	Bilgisayar, Optik ve Elektronik Ürünlerin İmalatı
30.30	Hava Taşıtları ve Uzay Araçları ile Bunlarla İlgili Makinelerin İmalatı
Orta Yüksek Teknoloji	
20	Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı
25.40	Silah ve Mühimmat İmalatı
27	Elektrikli Teçhizat İmalatı
28	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı
29	Motorlu Kara Taşıtı, Treyler, (Römork) ve Yarı Treyler İmalatı
30	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı (30.11;12.30;30 hariç)
32.50	Tıbbi ve Dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı
Orta Düşük Teknoloji	
18.20	Kayıtlı Medyanın Çoğaltılması
19	Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı
22	Kauçuk ve Plastik Ürünlerinin İmalatı
23	Diğer Metalik Olmayan Minerallerin İmalatı
24	Ana Metal Sanayii
25	Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (Makine-Teçhizat Hariç)-(25.40 Hariç)
30.31	Gemilerin ve Yüzen Yapılarının İnşası
33	Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı
Düşük Teknoloji	
10	Gıda Ürünlerinin İmalatı
11	İçeceklerin İmalatı
12	Tütün Ürünleri İmalatı

13	Tekstil Ürünlerinin İmalatı
14	Giyim Eşyalarının İmalatı
15	Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı
16	Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar ürünleri İmalatı
17	Kağıt ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı
18	Kayıtlı Medyanın Basım ve Çoğaltımı (18.20 Hariç)
31	Mobilya İmalatı
32	Diğer İmalatlar (32.50 Hariç)

Kaynak;<https://tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Documents/YerliMali/Eurostat%20verilerine%20gore%20Oteknoloji%20siniflamalari.docx>.

Türkiye ekonomisinin ihracatında etkin olan teknolojik seviyesinin incelenmesiyle ekonomideki üretim yapısının değerlendirilmesi daha iyi anlaşılacaktır. Aşağıdaki tablo;4’de Türkiye ekonomisinin 2010-2014 arasındaki ihracatının teknolojik seviyesi görülmektedir. T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Strateji Belgesi’nden alınan tabloya göre Türkiye’nin ihracat yapısındaki teknoloji seviyesi orta yüksek, orta düşük ve düşük seviyeli bir teknoloji üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. İleri teknoloji seviyesi ise çok düşük seviyededir. Üretim yapısının böyle olması ara malı ve hammadde ithalatının yüksek olmasına neden olmakta ve ihracattaki artışlar, ithalatı da artırarak dış ticaret açığını yükseltmektedir. Aşağıdaki bir diğer tablo (tablo;5) bu durumu daha açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu tabloda ise (tablo;5), 2013*-2018 yılları arasında gerçekleşen ihracatın ithalatı karşılama oranlarının teknolojik seviyelere göre sıralaması görülmektedir. Sırasıyla 2103’ten 2018’e kadar ihracatın ithalatı karşılama oranları; %60.3, %66.0, %68.0, %69.0, %70 olarak görülmektedir. Son yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranlarında yükselişler görülmektedir. Ama oransal olarak artan bu değerlere rağmen büyüyen dış ticaret rakamları döviz ihtiyacının da büyümesini meydana getirmektedir. Aynı sıralamayı teknolojik seviyelere göre yaptığımızda durum daha net hale gelecektir. İthalatta orta yüksek ve yüksek (ileri) teknolojinin payı aynı yıllar sırasıyla; % 42.0, % 43.0, % 42.5, % 42.0, % 41.0, % 40.0 olarak gerçekleşmiştir. İhracatta gerçekleşen orta yüksek ve ileri teknoloji payı ise aynı yıllar sırasıyla; % 32.0, % 33.0, % 34.0, % 35.0, % 36.0, % 37.0 yüzdeleri olmuştur. İhracatta orta yüksek ve yüksek teknolojide küçük de olsa bir yükseliş görülmektedir. Aynı tabloda dördüncü satırda yer alan tüketim malı ithalatının toplam ithalat içindeki payına dikkat edildiğinde bu oranın çok yüksek olmadığı ve durağan bir seyir izlediği görülmektedir. Aynı tablonun son satırında yer alan dahilde işleme rejiminde dövize olan bağımlılık oldukça dikkat çekicidir. Son yıllarda giderek azalan bir oranda olmasına rağmen dahilde işleme rejiminin döviz duyarlılığı ülke ekonomisindeki döviz kuru stoklarını olumsuz etkilemektedir. Bu dövize bağımlılık

döviz kuru artışlarında üretim maliyetlerini ve özel sektör ile hane halkı üzerinde olan dış bor yükünü olumsuz etkileyen en önemli konudur. İthal girdiye bağımlı üretim sistemi döviz kuru yükselişlerinde maliyet artışları nedeniyle enflasyonu da olumsuz etkilemektedir.

Tablo: 4. İhracatın Teknolojik Yapısı (Milyon TL) (ISIC, REV.4)

TEKNOLOJİK SEVİYE	2010	2011	2012	2013	2014
Yüksek Teknoloji	5.050	6.222	8.092	8.471	10.128
Orta Yüksek Teknoloji	51.388	68.262	73.834	85.700	102.562
Orta Düşük Teknoloji	50.813	69.167	97.917	82.959	94.506
Düşük Teknoloji	52.757	70.024	80.024	94.747	118.050

Kaynak: T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi. 2015 - 2018. S. 29 – 30 -31

Tablo: 5. Türkiye Ekonomisinde ithalat ve ihracat Performans Göstergeleri

Gösterge Adı	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	60.3	66.0	67.0	68.0	69.0	70.0
İthalatta orta-yüksek ve yüksek teknolojinin payı (%)	42.0	43.0	42.5	42.0	41.0	40.0
İhracatta orta-yüksek ve yüksek teknolojinin payı (%)	32.0	33.0	34.0	35.0	36.0	37.0
Tüketim Mali İthalatının toplam ithalat içindeki payı (%)	12.1	11.9	11.5	11.0	10.5	10.0
Dahilde işleme rejimi kapsamında döviz kullanım oranı (%)	47.0	46.0	45.0	44.0	42.0	40.0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Programı (2014-2018). İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması Programı Eylem Planı.

<http://www.ankesob.org.tr/mevzuat/esaslar/OnuncuKalkinmaPlani/ithalataOlanBagimlilikinAzaltilmasiProgramiEylemPlani.pdf>

4.7.Sonuç ve Değerlendirmeler

Türkiye ekonomisinde 2001 yılında yaşadığı büyük ekonomik kriz sonrası IMF denetiminde bir dizi yapısal reformlarla ekonominin genel yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır. Finansal piyasalarda gerçekleştirilen yenilikler, özelleştirmelere hız verilerek kamu bütçe üzerindeki yüklerin azaltılması ve buna bağlı olarak kamu bütçe disiplinine uyulması, TCMB üzerinden kaynak kullanımının sonlandırılması ve TCMB'ye verilen amaç ve araç bağımsızlığı ilkesinin kabul edilmesi ve benzeri uygulamalarla ekonominin genel yapısı üzerinde önemli değişimler gerçekleşmiştir. 2001 sonrası ihracata dayalı bir ekonomik büyüme sistemi bu değişimler çerçevesinde sürdürülmeye devam etmiştir. Ekonomide yaratılan bu yenilikler ülkeye yönelik sermaye akımlarını da artırmış ve ekonomide sermaye bolluğu yaratmıştır. Ülke ekonomisine iki önemli etkisi olan bu sermaye bolluğu, ülkedeki TL değerlenmesi nedeniyle ithalata bağlı tüketimi artırmış ve yükselen gelir nedeniyle maliyetler üzerinde baskı artmıştır. Düşük kur yüksek faiz politikası ülkedeki tasarrufları da azaltmış, ithal tüketim malları ve ara mallarının fiyatları ülke içindeki üretim fiyatlarına göre göreceli olarak düşmüştür. İthal tüketimin ve ithal ara mallarına yönelimin asıl sebebi bu olmuştur. Özellikle 2008 dünya krizinden sonra artan sermaye bolluğu bu durumu daha fazla etkilemiştir. Türkiye'deki üretim süreci bu yıllardan itibaren ithal ara malları ve yatırım mallarına bağımlı bir üretim sistemine dönüşmüştür. İthal ara malları ve yatırım mallarına bağımlı üretim, ülke içindeki dahilde işlem rejimi üzerindeki katma değer oranını azaltmış olduğundan, artan ihracat rakamları, ithalat miktarını da artırarak, ekonomideki dış ticaret açığına bağlı cari işlemler dengesi açıklarının yükselişine neden olmuştur. 2017 TÜİK verilerine göre toplam ithalatın (yaklaşık 234 milyar dolar), çok büyük kısmı (yaklaşık 172 milyar dolar), yaklaşık % 74'ü ara malı ve hammadde ithalatı olarak gerçekleşmiştir. Yine 2017 rakamları üzerinden bir değerlendirme yapıldığında 157 milyar dolar olan ihracat toplamının, ülkenin ara malı ve hammadde ithalatını bile ancak karşıladığı görülmektedir. İşte bu yüzden, dış ticaret açığına bağlı yükselen cari işlemler açığı, ülkenin dış borç stokunu da artırarak ödemeler dengesi üzerinde baskıya neden olmaktadır. Özellikle kısa vadeli dış borç stoku üzerinde yaşanan döviz rezervleri sıkıntısı zaman zaman yaşanan döviz spekülasyonlarının temel sebebi olmaktadır. Döviz kurlarının yükselişi ise üretimde maliyet baskısı yaratmakta ve bu maliyet artışları da enflasyonun temel sebepleri arasında gösterilmektedir. Diğer yandan katma değeri düşük seviyede olan ithal ara mallarına bağımlı üretim sistemi, ülke ekonomisindeki istihdam seviyesini de olumsuz etkilemektedir. Ülkede ihracat artışları ekonomik büyümeye olumlu yansımakla beraber, üretimde ithal girdi oranı yüksek, fakat dahilde işleme katma değer oranı düşük olduğundan yaşanan GSYH büyüme oranları ekonomide istihdam artışına yeterince yansımamaktadır.

Türkiye, sıklıkla döviz kuru-faiz oranları üzerinde oynaklıklara neden olan katma değeri düşük, ithalata bağımlı üretim yapısının değiştirilmesi için gerekli düzenlemeleri hızla gerçekleştirmek zorundadır. Özellikle orta yüksek ve yüksek teknoloji gurubunda AR-GE'ye önem veren, katma değeri

yüksek üretim yapısına geçilmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisi, yeniden planlı bir ekonomiye geçerek, bölgesel zenginliklerin envanteri oluşturulmalı, sermayeyi tabana yayan bir planlamayla üretimdeki öncelikler belirlenmelidir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden öncelikler belirlenerek sektörel desteklemelerin yapılacağı kesimler belirlenmelidir. Katma değerin yüksek olduğu orta ve yüksek teknolojilere önceliklerin verilmesi ve bu kesimlere verilen desteklerin bir izleme dairesi altında sürekli kontrol edilmesi gerekmektedir. Üreten ve dünyayla rekabet edebilen bir sisteme ulaşılmadığı sürece cari açık, işsizlik, faiz ve döviz kurlarına bağlı ekonomik kırılganlıklar yaşanmaya devam edilecektir.

Kaynakça:

Altunç, Ö. F.. (2014). “Ekonomik Kalkınmanın Bir Kaynağı Olarak Uluslararası Rekabet Gücü”, Farklı Boyutlarıyla TÜRKİYE’DE KALKINMA, Editör; Selahattin BEKMEZ. Efil Yayınevi, ANKARA. ISBN:978-605-4579-64-8.

Adıgüzel, M.. (2011). Teknolojinin Küreselleşmesi, Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ANKARA. ISBN:978-605-5426-67-5.

Balseven, H. & Önder İ. (2009) (2009). “Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm” KÜRESELLEŞME, KRİZ VE TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM, Derleyenler: Nergis Mütevellioğlu & Sinan SÖNMEZ, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İSTANBUL. ISBN:978-605-399-079-6.

Ertuğrul, A.. (2014). Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi, Efil Yayınevi, ANKARA. ISBN:978-605-4579-62-4.

İnal, V.. (2013). Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye’nin Büyüme Sorunları, Efil Yayınevi, ANKARA, ISBN:978-605-4579-39-6.

İzmen, Ü. & Kılıçaslan, Y.. & Taymaz, E. & Gürel, Y. Ü. (2015). “Türkiye’de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü, Yeri, Önemi ve Geleceği”, TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ YARINI- Yakup Kepenek’e ve Oktar Türel’e Armağan. Derleyenler; Emre Özçelik-Erol Taymaz. İMGE Kitabevi. ANKARA. ISBN:978-975-533-809-5.

Jones, C.. I. (2007). İktisadi Büyümeye Giriş. Çev. Sanlı ATEŞ & İsmail TUNCER. Literatür Yayıncılık. İSTANBUL. ISBN:975-8431-36-6.

Özmen, S.. (2012). Sanayileşme Savaşımız, Sayılar, Sorunlar, Değerlendirmeler, Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic. Ltd. Şti. İSTANBUL. ISBN:978-605-125-548-4.

Parasız, İ. & Özer, M. (2015). İktisadın Temelleri. Orion Kitabevi. ANKARA. ISBN:978-605-5145-43-9.

Rodrik, D. (2011). Akıllı Küreselleşme, Efil Yayınevi, Eylül 2011. ANKARA. ISBN:978-605-4334-78-0

Yanar, R. (2014). “Kalkınma Ekonomisinin Kapsamı, Kalkınma Sürecinin Ölçülmesi ve Kalkınma Sürecini Belirleyen Etkenler”, Farklı Boyutlarıyla TÜRKİYE’DE KALKINMA, Editör; Selahattin BEKMEZ. Efil Yayınevi, ANKARA. ISBN:978-605-4579-64-8.

Yeldan, E. (2009). “Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği”, KÜRESELLEŞME, KRİZ VE TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM, Derleyenler: Nergis Mütevellioğlu & Sinan SÖNMEZ, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İSTANBUL. ISBN:978-605-399-079-6.

Yeldan, E. (2010). İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri, Efil Yayınevi, Eylül 2010 ANKARA. ISBN: 978-605-4334-42-1.

İnternet üzerinden veri kaynakları:

<http://www.sbb.gov.tr/Pages/index.aspx#>

https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home;jsessionid=WhtSQrptOn7m_dqtjR_qWWv3Q8dsyWG4js e-V3bG22SaFwdfbtZa!1209855997?_afLoop=33926623120665312&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=s75q82abp_1#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D33926623120665312%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Ds75q82abp_5

https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi?_afLoop=32530651462329771&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=vgondn7f8_66#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D32530651462329771%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dvgondn7f8_70

<http://www.ankesob.org.tr/mevzuat/esaslar/OnuncuKalkinmaPlani/ithalataOlanBagimlilikinAzaltilmasiProgramiEylemPlani.pdf>

T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi. 2015 - 2018. S. 29 – 30 -31

<https://tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Documents/YerliMali/Eurostat%20verilerine%20gore%200teknoloji%20siniflamalari.docx>.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

EKLER**EK:1**

Türkiye Ekonomisinde Bazı Makroekonomik Göstergeler (2001-2009)									
YILLAR	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
GSYH (Cari Fiyatlarla 2009 Bazlı) Milyon TL	245.429	359.359	468.015	577.023	673.703	789.228	880.461.	994.783	999.192
GSYH (Cari Fiyatlarla 2009 Bazlı) Milyon \$	196.736	230.494	304.901	390.387	481.497	526.429	648.754	742.094	616.703
GSYH Büyüme Oranı (2009 Bazlı) %	-6.0	6.4	5.6	9.6	9.0	7.1	5.0	0.8	-4.7
ENFLASYON SEVİYESİ									
ÜFE (Yıl Sonu) (%)	88.6	30.6	13.9	13.8	12.7	11.6	5.9	6.1	5.9
TÜFE (Yıl Sonu) (%)	68.5	29.7	16.4	9.4	7.7	9.7	8.4	10.1	6.5
ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar \$)									
İhracat	31.334	36.059	47.253	63.157	73.476	85.535	107.272	132.028	102.143
İthalat	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.929
Dış Ticaret Dengesi	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.936	-69.936	-38.786
Dış Ticareti Karşılama Oranı (%)	75.7	69.9	68.1	64.8	62.9	61.3	63.1	65.4	75.2
Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar-\$)	-3.760	-626	-7.554	-14.198	-20.980	-31.168	-36.168	-39.425	-11.358
Cari İşlemler Dengesi / GSYH Oranı	1.9	-0.3	-2.5	-3.6	-4.4	-5.9	-5.7	-5.3	-1.8
İSTİHDAM									
İşsizlik Oranı (%)				9.3	9.5	9.0	9.2	10.0	13.1
DÖVİZ KURU									
USD - \$	1.440	1.635	1.396	1.342	1.343	1.413	1.165	1.512	1.506
FAİZ ORANLARI									
Bir Haftalık Repo
TCMB Gecelik Faiz Oranı Borç Alma		44.00	26.00	18.00	13.50	17.50	15.75	15.00	6.50
TCMB Gecelik Faiz Oranı Borç Verme	...	51.00	31.00	22.00	17.50	22.50	20.00	17.50	9.00
TCMB Geç Likidite Penceresi Borç Alma	...	5.00	5.00	5.00	5.00	13.50	11.75	11.00	2.50
TCMB Geç Likidite Penceresi Borç Verme	...	61.00	36.00	26.00	21.50	25.50	23.00	20.50	12.00
DIŞ BORÇ SERVİSİ (Milyon Dolar-\$)									
Kısa Vadeli Dış Borç Yükü	38.914	42.853	43.142	52.512	48.977
Orta ve Uzun Vadeli Dış orç Yükü	131.861	165.149	206.783	228.315	219.770
Toplam Dış Borç Yükü	170.775	208.002	249.925	280.774	268.692
ULUSLARARASI NET REZERVLER (Milyon \$)									
Yabancı Sermaye Yatırımları (Net) Milyon Dolar-\$)	30.334	38.059	44.953	53.754	69.994	92.336	110.992	116.916	112.225
Yabancı Sermaye Yatırımları (Net) Milyon Dolar-\$)	3.352	566	688	1.092	8.134	16.982	18.394	14.713	6.184

Kaynak: TÜİK, Ekonomi Bakanlığı, verilerinden oluşturulmuştur.

EK:2

Türkiye Ekonomisinde Bazı Makroekonomik Göstergeler (2010-2018)									
YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
GSYH (Cari Fiyatlarla 2009 Bazlı) Milyon TL	1.160.014	1.394.477	1.569.672	1.809.713	2.044.456	2.337.530	2.608.525	3.104.907	3.445.782
GSYH (Cari Fiyatlarla 2009 Bazlı) Milyon \$	731.608	773.980	786.283	823.044	799.370	719.620	726.084	756.294	703.220
GSYH Büyüme Oranı (2009 Bazlı) %	8.5	11.1	4.8	8.5	5.2	6.1	3.2	7.4	5.5
ENFLASYON SEVİYESİ (%)									
ÜFE (Yıl Sonu)	8.9	13.3	11.1	7.0	6.4	5.7	9.9	15.5	...
TÜFE (Yıl Sonu)	6.4	10.5	6.2	7.4	8.2	8.8	8.5	11.9	...
ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar \$)									
İhracat	113.883	134.906	152.462	151.803	157.610	143.839	142.530	156.996	169.000
İthalat	185.544	240.839	236.544	251.661	242.178	207.234	198.619	233.798	237.000
Dış Ticaret Dengesi	-71.661	-105.933	-84.082	-99.858	-84.568	-63.395	-56.089	-76.802	-68.000
Dış Ticareti Karşılama Oranı (%)	61.4	56.0	64.5	60.3	65.1	69.4	71.8	67.1	...
Cari İşlemler Dengesi / GSYH Oranı	-5.8	-8.9	-5.5	-6.7	-4.7	-3.7	-3.8	-5.6	-4.3
İSTİHDAM									
İşsizlik Oranı (%)	11.1	9.1	8.4	9.0	9.9	10.3	10.9	10.9	10.5
DÖVİZ KURU USD-\$	1.546	1.907	1.783	2.134	2.319	2.908	3.532	3.810	5.10
FAİZ ORANLARI (%)									
Bir Haftalık Repo	6.50	5.75	5.50	4.50	7.50	8.25	7.50	8.00	17.75
TCMB Gecelik Faiz Oranı Borç Alma	1.50	5.00	5.00	3.50	7.50	7.25	7.25	7.25	16.25
TCMB Gecelik Faiz Oranı Borç Verme	9.00	12.50	9.00	7.75	11.25	10.75	8.50	9.25	19.25
TCMB Geç Likidite Penceresi Borç Alma
TCMB Geç Likidite Penceresi Borç Verme	12.00	15.50	12.00	10.25	12.75	12.25	10.00	12.75	20.75
DIŞ BORÇ SERVİSİ (Milyon Dolar-\$)									
Kısa Vadeli Dış Borç Yüğü	77.232	81.556	100.155	130.291	131.565	101.877	98.049	110.466	...
Orta ve Uzun Vadeli Dış orç Yüğü	214.456	222.187	239.461	259.588	270.380	294.535	307.086	327.530	...
Toplam Dış Borç Yüğü	291.637	303.692	339.562	389.879	401.945	396.412	405.135	437.996	...
ULUSLARARASI NET REZERVLER (Milyon \$)	110.010	110.504	137.493	147.880	141.829	128.052	128.534	136.189	...
Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Milyon Dolar-\$)	9.099	16.182	13.744	13.563	13.119	18.002	13.343	10.904	...

Kaynak; TÜİK, Ekonomi Bakanlığı, TCMB verilerinden oluşturulmuştur.

EK:3

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK GÖSTERGELER

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH		DÖVİZ PARİTE				TEFE (ÜFE) %	KAPASİTE KUL. ORANI YILLIK ORT.	GSYH Büyüme %
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	%	Dolar/TL	Değ.%	EURO/TL	Değ.%	EURO/\$			
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	72.733	75,7	1,2313	96,5	1,0990	90,6	0,89	88,6	70,9	-6,0
2002	36.059	15,1	51.554	24,5	-15.495	87.613	69,9	1,5131	22,9	1,4367	30,7	0,95	30,8	75,4	6,4
2003	47.253	31,0	69.340	34,5	-22.087	116.593	68,1	1,5003	-0,8	1,6934	17,9	1,13	13,9	78,4	5,6
2004	63.167	33,7	97.540	40,7	-34.373	160.707	64,8	1,4292	-4,7	1,7762	4,9	1,24	13,8	81,7	9,6
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	-43.298	190.251	62,9	1,3473	-5,7	1,6776	-5,6	1,25	2,7	80,7	9,0
2006	85.535	16,4	139.576	19,5	-54.041	225.111	61,3	1,4380	6,7	1,8087	7,8	1,26	11,6	81,7	7,1
2007	107.272	25,4	170.063	21,8	-62.791	277.334	63,1	1,3078	-9,1	1,7868	-1,2	1,37	5,9	80,2	5,0
2008	132.027	23,1	201.964	18,8	-69.936	333.991	65,4	1,2992	-0,7	1,9049	6,6	1,47	8,1	76,7	0,8
2009	102.143	-22,6	140.928	-30,2	-38.786	243.071	72,5	1,5545	19,7	2,1609	13,4	1,39	5,9	65,2	-4,7
2010	113.883	11,5	185.544	31,7	-71.661	299.428	61,4	1,5076	-3,0	1,9990	-7,5	1,33	8,9	72,6	8,5
2011	134.907	18,5	240.842	29,8	-105.935	375.749	56,0	1,6781	11,3	2,3336	16,7	1,39	13,3	75,4	11,1
2012	152.462	13,0	236.545	-1,8	-84.083	389.007	64,5	1,8011	7,3	2,3156	-0,8	1,29	2,5	73,6	4,8
2013	151.803	-0,4	251.661	6,4	-99.859	403.464	60,3	1,9054	5,8	2,5308	9,3	1,33	7,0	76,0	8,5
2014	157.610	3,8	242.177	-3,8	-84.567	399.787	65,1	2,1918	15,0	2,9112	15,0	1,33	6,4	74,6	5,2
2015	143.839	-8,7	207.234	-14,4	-63.395	351.073	69,4	2,7249	24,3	3,0237	3,9	1,11	5,7	75,8	6,1
2016	142.530	-0,9	198.618	-4,2	-56.089	341.148	71,8	3,0267	11,1	3,3458	10,7	1,11	9,9	78,1	3,2
2017	156.993	10,1	233.800	17,7	-76.807	390.793	67,1	3,6543	20,7	4,1238	23,3	1,13	15,5	79,0	7,4
2017 (2)	77.376	8,1	108.320	8,7	-30.944	185.696	71,4	3,5663 (3)	20,4	4,0988 (3)	25,1	1,12	15,5 (4)	78,7 (5)	5,4 (1)
2018 (2)	82.223	6,3	122.960	13,5	-40.737	205.183	66,9	4,7566 (3)	33,4	5,5553 (3)	35,5	1,17	25,0 (4)	77,1 (5)	7,4 (1)

(1) 2017, 2018 (Q1)

(2) 2017, 2018 (Ocak-Haziran)

(3) 2017, 2018 Temmuz ayı (Merkez Bankası Satış Kuru)

(4) 2017, 2018 Temmuz ayı (2014 Ocak ayından itibaren 2003=100 Temel yıllık Üretici Fiyatları Genel Endeksi (ÜFE) yerine, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (Yİ-ÜFE olarak hesaplanmal)

(5) 2017, 2018 Temmuz ayı (2010 Ocak ayından itibaren İkili Sektörlere Göre Kapasite Kullanım Oranı Merkez Bankası tarafından hesaplanmaktadır.)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, (Ekonomi Bakanlığı) istatistiki veriler.

[https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-](https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi?_afLoop=32530651462329771&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=vgondn7f8_66#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D32530651462329771%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dvgondn7f8_70)[merkezi?_afLoop=32530651462329771&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=vgondn7f8_66#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D32530651462329771%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dvgondn7f8_70](https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi?_afLoop=32530651462329771&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=vgondn7f8_66#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D32530651462329771%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dvgondn7f8_70)